

Rivitalo osana modernia kaupunki- ja asuntopuunnittelua

Petsamon ja Rantaperkiön 1950-luvun rivitaloalueet Tampereella

Anna Pihlman

Pro gradu -tutkielma

Taidehistoria

Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos

Jyväskylän yliopisto

Toukokuu 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Anna Pihlman	
Työn nimi – Title Rivitalo osana modernia kaupunki- ja asunosuunnittelua Petsamon ja Rantaperkiön 1950-luvun rivitaloalueet Tampereella	
Oppiaine – Subject Taidehistoria	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Toukokuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 63
Tiivistelmä – Abstract <p>Työ käsittelee 1950-luvun rivitaloja ja aluesuunnittelua Rantaperkiön ja Petsamon alueilla Tampereella. Tavoitteena on selvittää tutkimuskohteiden suunnitteluun ja rakentamiseen keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä. Vertaan tutkimuskohteita toisiinsa sekä tarkastelen alueita rakennuksineen suhteessa ajan vallitsevaan arkkitehtuuri- ja kaupunkisuunnittelukeskusteluun. Lisäksi tarkastelen kohteita suhteessa laajempaan historialliseen, yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, jotta alueiden suunnitteluun ja toteutukseen vaikuttaneet tekijät hahmottuvat paremmin.</p> <p>Tutkimuskohteet rakennettiin aikana, jolloin käsityövaltainen rakentaminen kehittyi kohti teollisempaa rakentamistapaa. Materiaalit, rakenteet ja työmenetelmät muuttuivat, mikä näkyy yleisesti ajan rakennuksissa erilaisten ratkaisujen suurena kirjona. Myös rivitaloja kehitettiin aktiivisesti, ja pelkästään Tampereelle 1950-luvulla valmistuneissa rivitaloissa on nähtävissä erilaisia tyylejä ja rakennustekniikoita. Rivitalojen kehittäminen oli alkanut kuitenkin jo 1900-luvun alkupuolella osana modernismiin liittyvää rakentamisen rationalisointia ja asuntojen standardointia. Rivitaloa perusteltiin usein etenkin kustannustehokkaana vaihtoehtona, joka mahdollistaisi liki omakotimaisen asumistavan myös vähävaraisemmille. Vaikka rivitaloja suunniteltiin ja niistä puhuttiin ja kirjoitettiin jo 1900-luvun alusta lähtien, tuli rakennustyyppeiksi Suomessa suosituksi oikeastaan vasta 1960-luvulla.</p> <p>1950-luvulla Tampereen kaupungin nopeasti kasvavaa väkilukua ryhdyttiin ohjailemaan ajan suunnitteluteorioiden mukaisesti hajakeskittämällä. Tässä työssä tarkasteltavat alueet eivät ole kuitenkaan alkujaankaan olleet varsinaisesti muusta kaupunkirakenteesta irrallisia lähiöalueita, vaan ne ovat pikemminkin vanhempaa kaupunkirakennetta jatkavia kaupunginosia. Rantaperkiön rivitalot ovat osa laajempaa samanaikaisesti suunniteltua aluekokonaisuutta, jossa näkyy Meurmanin suunnitteluperiaatteiden vaikutus. Petsamon rivitaloalue taas rakennettiin aiemmin kaavoitetun pientaloalueen kylkeen ja se viittaa rakennusten sommittelulla esimerkiksi Englannin varhaisiin puutarhakaupunkeihin. Vaikka kohteet ovatkin erilaisia, on molemmissa nähtävissä suunnitteluajankohtansa tyypillisiä piirteitä ja ihanteita sekä arkkitehtuurissa että aluesuunnittelussa.</p>	
Asiasanat – Keywords	Rivitalo, puutarhakaupunkiaate, moderni kaupunkisuunnittelu, modernismi
Säilytyspaikka – Depository Jyx	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	1
1.1. Näkökulma, aineisto ja menetelmät	3
1.2. Keskeiset käsitteet	8
2. Moderni kaupunkisuunnittelu	9
2.1. Puutarhakaupunkiaate ja varhaiset puutarhakaupungit	14
2.2. Moderni kaupunkisuunnittelu Suomessa	17
2.3.1. Otto-Iivari Meurmanin suunnitteluperiaatteet	21
2.3.2. Suunnittelun poliittinen ja juridinen ohjailu	26
3. Rivitalon kehitys ja 1950-luvun asumisen ihanteet	28
4. Tutkimuskohteet	35
4.1. Kohteiden visuaalisen analyysin taustaa	36
4.2. Petsamo	41
4.2.1. Rakennukset	43
4.2.2. Piha-alueet	48
4.3. Rantaperkiö	49
4.3.1. Rakennukset	52
4.3.2. Piha-alueet	55
5. Analyysi	56
6. Lopuksi	59
Lähteet	

1. Johdanto

Rivitaloa on monesti kutsuttu asumismuotojen kompromissiksi, jossa yhdistyvät näkökannasta riippuen omakotitalon ja kerrostalon parhaimmat tai huonoimmat puolet. Rivitalojen historia liittyy osaltaan 1900-luvun alun puutarhakaupunkiajattelun leviämiseen ja sosiaalisen asuntotuotannon ajatuksiin sekä modernismiin liittyvään rakentamisen rationalisointiin ja asuntojen standardointiin. Rivitaloa on perusteltu usein etenkin kustannustehokkaana vaihtoehtona, joka mahdollistaa liki omakotimaisen asumistavan myös vähävaraisemmille.

Käsittelen työssäni kahta 1950-luvun rivitaloaluetta, jotka sijaitsevat Tampereen Rantaperkiössä ja Petsamossa. Alueet ovat ennen rakentamistaan sijainneet kaupunkialueen laitamilla, mutta nykyisin etenkin Petsamo on tiiviisti yhteydessä kantakaupunkiin. Suuremmat kaupungit ovatkin jatkuvassa muutoksessa, mikä tarkoittaa alueiden ja kaupunkikuvan jatkuvaa muokkautumista, purkamista ja rakentamista. Samalla myös alueet ja rakennukset saavat uusia merkityksiä ja muovautuvat uudella tavalla suhteessa ympäristöönsä.

1950-luvulla käsityövaltainen rakentaminen kehittyi kohti teollisempaa rakentamistapaa.

Materiaalit, rakenteet ja työmenetelmät muuttuivat ja erilaisten ratkaisujen kirjo oli suuri.¹ Myös rivitaloja kehitettiin aktiivisesti, ja pelkästään Tampereelle 1950-luvulla valmistuneissa rivitaloissa on nähtävissä erilaisia tyylejä ja rakennustekniikoita.

Vaikka rivitaloja oli suunniteltu ja niistä oli puhuttu ja kirjoitettu jo 1900-luvun alusta lähtien, tuli rakennustyyppi Suomessa suosituksi oikeastaan vasta 1960-luvulla.² Vielä toisen maailmansodan jälkeen rivitalot nähtiin uutena rakennustyyppinä ja asuntorakentaminen keskittyi varsin perinteisesti pientaloihin ja kerrostaloihin. Kuitenkin muun muassa ajatus asuinalueiden sosiaalisesta monipuolisuudesta toi myös rivitaloja uusille asuinalueille.

Aluksi ajattelin aiheeni olevan hyvin perusteltu pelkästään siksi, että rivitaloja on tutkittu niin vähän. Joulukuussa 2014 ilmestyi kuitenkin Riitta Nikulan varsin kattava kirja *Suomalainen rivitalo – työväenasunnosta keskiluokan unelmaksi*. Tästä noin vuotta myöhemmin ilmestyi Kirsi Kaivannon ja Seija Hirvikallion *Norjalaisrivitalot Tampereen Kissanmaalla* (2015). Muutkin siis näkivät rivitalot kiinnostavina tutkimuskohteina ja myös lehdissä kirjoitettiin aiheesta paljon etenkin Nikulan teoksen ilmestymisen myötä.

¹ Neuvonen 2006, 88.

² Nikula 2014, 7.

Hetken aikaa tuntuikin, että rivitaloista puhutaan joka paikassa, eikä oma työni voi tuoda aiheeseen erityisesti mitään uutta. Nikulan kirjassa ei kuitenkaan käsitellä tutkimuskohteitani, lukuun ottamatta lyhyttä viittausta Petsamon kohteisiin, joten teos ei vienyt intoa tarttua aiheeseen, mutta toi valtavan avun työhöni ja varmuutta omiin tulkintoihin. Alun lähdetyhjiön jälkeen käytössäni olikin yhtäkkiä tiivis paketti rivitalojen historiasta ja kattavasti erilaisia esimerkkejä sekä suomalaisesta että ulkomaisesta suunnittelusta, joihin omien kohteiden suunnittelua pystyi suhteuttamaan.

Ensin tarkoitukseni oli ottaa käsittelyyn kaikki Tampereen säilyneet 1950-luvulla valmistuneet rivitalot, mikä olisi tarkoittanut Rantaperkiön ja Petsamon lisäksi Kissanmaalla sijaitsevia rivitaloja. Kissanmaan rivitalot jätin kuitenkin pois, sillä halusin selkeyttää työni kahden erilaisen kohteen vertailuksi. Koska etenkin Kissanmaan puurivitaloista on jo kirjoitettu jonkin verran, oli alueen kaikki rivitalot helpointa rajata tästä työstä pois. Myös Nikula käsittelee kirjassaan juuri Kissanmaan rivitaloja esimerkkinä ajan tamperelaisesta suunnittelusta.

Tämän työn tavoitteena on selvittää tutkimuskohteideni suunnitteluun ja rakentamiseen keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä. Käyn työssäni läpi puutarhakaupunkiaatteen ja modernismin ajatuksia, ja tutkin, miten ne ovat vaikuttaneet kohteiden suunnitteluun. Vertaan tutkimuskohteita toisiinsa ja tarkastelen alueita rakennuksineen suhteessa ajan vallitsevaan kaupunkisuunnittelukeskusteluun. Lisäksi tarkastelen kohteita laajemmin suhteessa aikakauden yhteiskunnalliseen tilaan, jotta alueiden suunnitteluun ja toteutukseen vaikuttaneet tekijät hahmottuvat paremmin. Tutkimuksen kontekstin muodostaa tutkimuksen kohteiden suhteutuminen ajan suomalaiseen keskusteluun ja suomalaisen keskustelun suhteutuminen edelleen eurooppalaiseen keskusteluperinteeseen.

Varsinaisia tutkimuskysymyksiäni ovat:

- 1) Miten kohteissa näkyvät ajan suunnitteluihanteet?
- 2) Miten kohteet eroavat arkkitehtuuriltaan ja aluesuunnittelultaan toisistaan?

1.1. Näkökulma, aineisto ja menetelmät

Stephen V. Ward käsittelee teoksessaan *Planning and Urban Change* (2004) 1900-luvun kaupunkisuunnittelua avaten ajan kaupunkisuunnitteluun vaikuttaneita eri tekijöitä ja auttaen näin ymmärtämään taustoja, joilta tämänhetkinenkin kaupunkisuunnittelu ponnistaa. Ward näkee kaupunkisuunnittelun vahvasti historiaan kiinnittyväksi jatkuvaksi perinteeksi, jossa kietoutuvat yhteen ajatukset (*ideas*), politiikka (*policies*) ja vaikutukset (*impacts*). Vaikka kaupunkisuunnittelussa ajatukset ovat tulevaisuudessa, on historia väistämättä läsnä paitsi ympäristössä myös suunnittelijoiden ajatuksissa, jotka pohjaavat menneisyyteen. Jotta kaupunkisuunnittelua voi ymmärtää, tulee ymmärtää, miten se on syntynyt ja kehittynyt. Oleellista on hahmottaa eri tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet suunnitteluun ja rakentamiseen sekä huomioida myös vaikutuksia, joita kaupunkisuunnittelu tuottaa.³

Koska kaupunkisuunnitteluun ja rakentamiseen kietoutuu matkan varrella sekava vyyhti erilaisia huomioon otettavia seikkoja, voi lopputulos olla varsin erilainen kuin alkuperäinen suunnitelma, eikä toisaalta kaikkia lopulliseen tulokseen vaikuttaneita tekijöitä ole välttämättä helppo havaita. Alueiden rakentaminen on saattanut jäädä kesken tai toteutus muuttua alkuperäisestä esimerkiksi taloudellisen tilanteen tai asuntotarpeiden muuttuessa. Ideoiden muuttuminen osaksi virallista kaupunkisuunnittelua ei ole yksiselitteistä, sillä alkuperäisiä ideoita voidaan sisällyttää lainsäädäntöön tai muuhun rakentamista ohjaavaan toimintaan sellaisenaan tai muunneltuina. Lisäksi viralliseen suunnitteluun sisällytetyt ajatukset saattavat olla varsin eri tavoin motivoituneita kuin alkuperäinen tarkoitus on ollut, sillä ideoita on mahdollisesti kaupattu poliitikoille sellaisessa muodossa, jossa ne varmimmin menisivät läpi. Muun muassa eri viranomaisten toiminta, paikallispolitiikka, talouspolitiikka ja rakennusliikkeiden intressit kietoutuvat kaupunkisuunnittelussa vahvasti yhteen, mutta niiden vaikutusta voi olla vaikea eritellä suunnittelun ja rakentamisen kokonaisprosessista.⁴

Myös Anja Kervanto Nevanlinna tuo teoksessaan *Näkökulmia kadunkulmalta, kaupunkihistorian kirjoituksia* (2005) esille sen, kuinka yhteiskunnat tuottavat rakennetut ympäristönsä.⁵ Tässä mielessä kaupunkia ja arkkitehtuuria ei ole kovin hyödyllistä katsoa kulttuurisesta ympäristöstään irrallisena ja puhtaasti visuaalisena taideteoksena. Taidehistoriassa kaupunkitilaa on perinteisesti tutkittu romantiikan näkökulmasta, mikä on tarkoittanut kaupunkitilan luomisen, sen muodonannon

³ Ward 2004, 10–13.

⁴ Ward 2004, 12–15.

⁵ Kervanto Nevanlinna 2005, 33.

ja suunnittelun hahmottamista. Kun kaupunkia on tarkasteltu tällaisena taiteellisena kokonaisuutena, on alueen arkkitehtoninen yhtenäisyys ja selkeän kokonaissuunnitelman ilmeneminen nähty usein osoituksena alueen merkittävydestä.⁶

Nykyisin rakennettuun ympäristöön liittyvässä tutkimuksessa kohteita tarkastellaan myös merkitysten kautta ja puhutaan paljon esimerkiksi aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Kervanto Nevanlinna kirjoittaa kaupunkitilan määrittelystä ja siitä, mistä tila itse asiassa koostuu. Onko se visuaalisesti hahmotettavaa aineellista muotoa vai aineetonta merkitysten täyttämää tilaa? Jos luisutaan syvälle kulttuuristen merkitysten viidakkoon, voidaan kaupunkitila aineellisena ilmiönä jopa sivuuttaa. Jos siis oletetaan ihmisen suhteen kaupunkitilaan olevan sidoksissa kiinteästi kulttuuriin, myös kaupunkitilan käsite on ymmärrettävä kulttuuriseksi. Tästä näkökulmasta käsin tutkimuksen kohteena eivät ole rakennukset ja muu kaupunkitila objektiivisesti mitattavina esineinä, vaan ne monenlaiset käytännöt ja merkitykset, jotka eri yhteisöt liittävät rakennettuun kaupunkitilaan.⁷

Kervanto Nevanlinna ottaa esille taidehistorian suhteen muihin tieteisiin ja näkee taidehistorian tutkimuskohteet kuitenkin nimenomaan aineellisina tai visuaalisina. Aineettomia ominaisuuksia, kuten mainittuja kulttuurisia merkityksiä, voidaan kyllä kytkeä taidehistorian tutkimuskohteisiin, mutta aineellisuuden kieltäminen tai poissulkeminen nakertaa pohjaa taidehistorian tutkimusperinteeltä.⁸

Jos kaupunkia kuitenkin tarkastellaan välineenä, jonka avulla kulttuurisia merkityksiä muodostetaan ja muunnellaan, näkyy rakennetussa kaupungissa yhteiskunnan kulttuurinen kommunikaatio. Vallankäyttö näkyy siinä, ketkä kaupunkia käyttävät ja millaiset intressit ohjaavat kaupungin muokkautumista. Suuret suunnitteluvisiot saattavat jyrätä alleen aiemman rakennuskannan, mikä kertoo monesti siitä, että tietty ideologinen näkökulma on hallitsevassa asemassa peittäen alleen muut näkökulmat.⁹ Etenkin modernismia on kritisoitu varsin jyräävästä kaupunkisuunnittelusta ja yhdenmukaistamisesta. Kun modernia kaupunkia suunniteltiin 1950-luvulla, oli kaupunkien laidoilla vielä rakentamatonta tilaa täysin uusille asuinalueille, mutta toisaalta etenkin myöhemmillä vuosikymmenillä perinteisten keskusta-alueiden vanhaa rakennuskantaa hävitettiin surutta uuden suunnittelun tieltä. Mukana oli esteettinen ajatus hyvin suunnitellusta kaupunkiympäristöstä, mutta myös vahva sosiaalinen ajatus siitä, miten hyvä yhteiskunta rakennetaan ja järjestetään.

⁶ Kervanto Nevanlinna 2005, 37, 104.

⁷ Kervanto Nevanlinna 2005, 97–112.

⁸ Kervanto Nevanlinna 2005, 154–155.

⁹ Kervanto Nevanlinna 2005, 36–37.

Wardin ja Kervanto Nevanlinnan näkemykset ovat työni teoreettinen pohja. Vaikka en ole työssäni haastatellut alueiden asukkaita, tiedostan kuitenkin, että virallisen alue- ja rakennussuunnittelun lisäksi kaupunkia muokkaavat siellä asuvat ihmiset, jotka luovat erilaisia merkityksiä rakennuksille ja alueille. Omissa kohteissani pyrin hahmottamaan muun muassa sitä, miten asukkaat ovat luoneet itselleen tilaa rivitaloalueilla, joissa oman, asukkaiden yhteisen ja julkisen tilan raja on paikoin ainakin visuaalisesti häilyvä.

Kaiken kaikkiaan kaupunki ja sen eri osat herättävät erilaisia tuntemuksia ja luovat myös asukkaille identiteettejä. Jokaisessa kaupungissa on alueita, joilla on esimerkiksi huono, pelottava, elitistinen tai vahvasti keskiluokkainen maine. Asukkaat saattavat jakaa yleisen mielipiteen asuinalueestaan, tai kokea sen täysin päinvastaisena. Aluesuunnittelu luo raameja tilan käytölle, mutta alueiden muotoutuminen tietynlaiseksi on arvaamattomampi ja monimutkaisempi prosessi. Viihtymiseen ei välttämättä vaikuta niinkään arkkitehtuuri tai aluesuunnittelu, vaan myös ihmiset, jotka luovat paikan identiteettiä. Myös erilaiset elämäntilanteet muovaavat ihmisten käsitystä elinympäristöstään. Hyvä asuinympäristö ja asunto voi tarkoittaa eri elämäntilanteissa eri asioita ja voi myös poiketa virallisesta tai yleisesti hyväksytyistä hyvän asumisen näkemyksestä. Lisäksi merkitykset voivat muuttua, vaikka jokin alue ei konkreettisesti juuri muuttuisi. Yhteiskunnalliset muutokset ja arvot muokkaavat ajatuksia esimerkiksi hyvästä asuinympäristöstä, vaikka alue visuaalisesti pysyisi samana vuodesta toiseen. Kaupungin ymmärtäminen edellyttää niiden erilaisten poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten tekijöiden ymmärtämistä, joiden vaikutuksesta kaupunki muuttuu. Kun kaupunkia muutetaan, myös kaupungin merkitykset muuttuvat.¹⁰

Työni on laadullinen tutkimus, jossa aineistoa käsitellään yleisten laadullisen tutkimuksen periaatteiden mukaisesti. Pyrin siis yhdistämään aineistopalasia toisiinsa, teoreettiseen keskusteluun ja aiempaan tutkimukseen, jotta saan tehtyä aineistokokonaisuutta yhdistäviä merkitystulkintoja.¹¹ Tarkoitukseni on tarkastella tutkimuskohteita suhteessa laajempaan historialliseen, yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin.

Työni alussa esittelen historiallista taustaa ja ilmiöitä, jotka liittyvät kohteisiini. Tämän jälkeen keskityn varsinaisesti kohteisiini, niiden visuaaliseen ilmeeseen, jota olen hahmottanut tarkastelemalla alueita paikan päällä ja kuvaamalla kohteita sekä vertaamalla niitä alkuperäisiin suunnitelmiin. Olen pyrkinyt tarkastelemaan rakennuksia ympäristössään eli niiden suhdetta piha-alueisiin, läheisiin rakennuksiin ja muuhun ympäristöön. Lopuksi pyrin yhdistämään kohteiden

¹⁰ Kervanto Nevanlinna 2005, 22–45.

¹¹ Alasuutari 1994, 22–45.

visuaalisen ilmeen ja taustatiedon eli selvittämään mitkä asiat ovat vaikuttaneet siihen, että kohteeni ovat nykyään sellaisia kuin ovat.

Aineistoni koostuu varsinaisista tutkimuskohteista paikan päällä hahmotettuna ja niihin liittyvästä kuvallisesta aineistosta. Erotan havainnot ja kuvat sen takia, että havainnointi on väkisin moniaistisempaa kuin kuvien tulkinta, vaikka havainnossa pyrkisikin pääasiassa visuaalisuuteen. Kuva rajaa kohteen osittaiseksi, mutta toisaalta kuvien avulla kykenee myös laajentamaan ja syventää havaintoa ja päästä käsiksi esimerkiksi rakenteisiin tai laajempiin aluekokonaisuuksiin, joita ei kykene paikan päällä hahmottamaan. Kuvia tarkastelemalla ja vertailemalla myös yksityiskohtiin kiinnittää monesti eri tavoin huomiota kuin paikan päällä havainnoimalla. Kameralla otettujen kuvien lisäksi visuaalista aineistoa työssäni ovat kartat, asemakaavat ja rakennuksiin liittyvät lupapiirroksiset, esimerkiksi pohjapiirroksiset.

Rakennusten sisätiloja olen tarkastellut vain piirustusten avulla. Alkuperäisten lupapiirrosten lisäksi joistain asunnoista tai rakennuksista on löytynyt myös myöhempien korjaustöiden yhteydessä laadittuja lupapiirroksia, mutta pääasiassa aineisto koostuu alkuperäisistä piirroksista. Pystyn hahmottamaan kuvien avulla, miten sisätilat on jäsennelty, sekä suhteuttamaan sisätilojen toimintojen näkymistä rakennusten ulkoarkkitehtuurissa. Näen sisätilat kuitenkin vain piirroksina, joista puuttuu tilojen hahmottaminen kolmiulotteisena, värit materiaalit, valo, tilakokemus sekä muutokset. Työn painotus on siis selkeästi rakennusten ulkoarkkitehtuurissa ja rakennuksiin tiiviisti liittyvissä piha-alueissa.

Kohteiden tarkastelussa olen käyttänyt apuna Helmer Stenrosin ja Seppo Auran teosta *Arkkitehtuurin muoto ja sisältö* (1984). Kyseessä on jo aika vanha teos, mutta mielestäni se tuki hyvin kohteiden arkkitehtuurin hahmottamista. Teoksessa mainitaan, kuinka arkkitehtuuria voidaan hahmottaa vain visuaalisesti, mutta käytännössä arkkitehtonisia tiloja koetaan moniaistisesti. Äänet, lämpötila, tuoksut ja esimerkiksi materiaalien tuntu iholla vaikuttavat visuaalisuuden ohella tilojen kokemiseen. Muistot ja tunteet saattavat ohjata katsetta ja toimintaa tiloissa ja vaikuttavat siihen, millaisia tiloja pidämme vaikkapa viehättävinä. Lisäksi vuoden- ja vuorokaudenaikojen vaihtelut sekä liikkuminen esimerkiksi kävellen tai autolla vaikuttavat tilojen hahmottamiseen ja kokemiseen.¹²

Tällaisten pitkälti subjektiivisesti hahmotettavien ja muuttuvien ominaisuuksien lisäksi arkkitehtuuriin liittyy ominaisuuksia – kuten vaikka väritys, kerroskorkeus ja rakennusosien suhteet

¹² Stenros & Aura 1984, 12, 70, 73, 85.

– joita voidaan mitata myös konkreettisesti ja analysoida objektiivisemmin. Stenros ja Aura lähtevät ajatuksesta, että perusta myös arkkitehtuurin immateriaalisten ominaisuuksien ymmärtämiselle saadaan, kun perehdytään arkkitehtuurin peruskäsitteisiin *tila, massa, pinta* ja *kokonaisuus*, jotka luovat arkkitehtuurin muoto-opillisen viitekehyksen.¹³

Idealisuunnitelmia lukuun ottamatta arkkitehtuuri syntyy pääasiallisesti tarpeesta, ja suunnitteluun vaikuttavat erilaiset säädökset, jolloin kyse ei käytännössä ole täysin vapaasta muodon luomisesta ja materiaalien käytöstä, vaan kohteen mukaan monesti varsin tiukkojenkin rajojen puitteissa tapahtuvasta suunnittelusta. Tehtävä ja konstruktio asettavat kyllä rajoja taiteelliselle suunnittelulle, mutta eivät itsessään ulotu arkkitehtuuriin, joka on tietyn ideaalisen järjestyksen luomista tiloina, massoina ja pintoina.¹⁴

Arkkitehtonista muotoa ja materiaaleja tarkastelemalla pyrin osaltaan selvittämään, millä tavoin kohteissa on luotu tilaa ja ilmettä sekä miten niitä on muutettu. Työtä taustoittavat ilmiöt auttavat ymmärtämään, millaisista lähtökohdista suunnittelua on tehty eli mitkä ovat olleet vaatimukset ja ihanteet, jotka ovat ohjanneet ja rajoittaneet suunnittelua esimerkiksi tilankäytön, materiaalien ja toimintojen osalta.

¹³ Stenros & Aura 1984, 13, 25, 171.

¹⁴ Stenros & Aura 1984, 25.

1.2. Keskeiset käsitteet

Moderni kaupunkisuunnittelu, modernismi ja puutarhakaupunkiaate ovat työni keskeisimmät käsitteet, jotka kietoutuvat yhteen, mutta joiden täsmällinen määrittely ei ole aivan yksinkertaista. Lisäksi alkuperäiset ajatukset ja lopullinen toteutus saattavat olla välillä hyvinkin kaukana toisistaan, jolloin voi pohtia, mitkä seikat varsinaisesti määrittelevät arkkitehtuuria tai rakennettua ympäristöä annetun käsitteen kautta.

Alan Colquhoun kirjoittaa (2002), että termin moderni arkkitehtuuri (*modern architecture*) voi toisaalta nähdä viittaavan kaikkiin rakennuksiin modernilla ajalla huolimatta niiden ideologisesta perustasta, mutta yleisemmin se on ymmärretty arkkitehtuuriksi, joka on tietoinen moderniudestaan ja tavoittelee muutosta.¹⁵

Moderni aika on laaja ja epämääräinen aikamääre, mutta yleisesti modernismista puhutaan 1900-luvun ilmiönä. Arkkitehtuurissa siihen on liittynyt muun muassa historiallisten tyyliviitteiden tuomitseminen ja suunnittelun rehellisyyden painottaminen esimerkiksi niin, että julkisivujen tulee vastata rakennuksen sisätilojen jäsentelyä. Suunnitteluun on liittynyt usein myös sosiaalisia päämääriä, joiden mukaisesti asumisessa tavoitellaan hyviä olosuhteita kaikille yhteiskuntaluokille. Tähän ajatukseen on liittynyt osaltaan pyrkimys rationaalisuuteen, kiinnostus rakennustekniikan kehitykseen ja massatuotantoon. Toisaalta modernismiin on liittynyt myös monumentaalinen rakentaminen ja niin sanottu sankariarkkitehtuuri.¹⁶

Timo Tuomen mukaan (2005) modernismin ajatusmaailma ja muotokieli omaksuttiin suomalaisten arkkitehtien keskuudessa 1930-luvulla. Sotien jälkeen tätä uutta arkkitehtuuriajattelua ryhdyttiin toteuttamaan suomalaisittain tulkitussa muodossa, ja erityisesti 1950-lukua on usein kutsuttu modernismin perinteen vuosikymmeneksi.¹⁷

Lähden seuraavaksi purkamaan auki työn keskeisiä käsitteitä käsittelemällä erityisesti modernin kaupunkisuunnittelun ja puutarhakaupunkiaatteen ajatuksia ja historiaa. Sosiaaliset, rationaaliset ja terveydelliset lähtökohdat ovat liittyneet käsiteltävän ajan asuntosuunnitteluun, aluesuunnitteluun ja laajemmin kaupunkisuunnitteluun, jotka nivoutuvat tiiviisti yhteen. Keskeisenä ajatuksena on ollut terveellisten asuin ympäristöjen luominen. Rivitalo taas on nähty usein rationaaliseksi tavaksi toteuttaa terveellinen ja hyvä asuminen. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen rivitalo oli

¹⁵ Colquhoun 2002, 9.

¹⁶ Koho 2000, 12–14; Makkonen 2012, 4–5.

¹⁷ Tuomi 2005, 9–10.

asuinalueilla osa rakennuskannan monipuolisuutta, joka on yleensä tarkoittanut myös sosiaalista monipuolisuutta, tai ainakin siihen on pyritty.

2. Moderni kaupunkisuunnittelu

Pyrin seuraavaksi tuomaan esille niitä lähtökohtia ja ajatuksia, joista moderni kaupunkisuunnittelu lähti kehittymään. Tämän jälkeen käyn erillisessä luvussa läpi puutarhakaupunkiaatetta, joka liittyy tiiviisti modernin kaupunkisuunnittelun kehittymiseen. Sivuan jonkin verran myös arkkitehtuuria asuntosuunnittelun näkökulmasta, sillä kaupunkisuunnittelu ja asuntosuunnittelu ovat liittyneet varsin tiivistä yhteen.

Modernin kaupunkisuunnittelun idean, historian ja siihen liittyvien tekijöiden ymmärtämisessä on auttanut etenkin Stephen V. Wardin teos *Planning and Urban Change* (2004), joka käsittelee 1900-luvun kaupunkisuunnittelua ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Teoksessa lähdetään liikkeelle 1800-luvun lopulta, jolloin moderni kaupunkisuunnitteluun vaikuttaneet ideat alkoivat konkretisoitua ja muotoutua yhtenäisemmäksi kaupunkisuunnittelua edistäväksi liikkeeksi. Myös Timo Tuomen väitöskirja *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin* (2005) on auttanut ymmärtämään modernin kaupunkisuunnittelun pyrkimyksiä ja etenkin sitä, miten kansainväliset vaikutteet ovat näkyneet suomalaisessa kaupunkisuunnittelussa.

Yksinkertaistetusti voi sanoa, että modernin kaupunkisuunnittelun lähtökohdat liittyvät teollistumiseen, kaupunkien voimakkaaseen kasvuun ja tarpeeseen järjestää kaupunki toimivalla tavalla. Kaupungin järjestäminen ja eri toimintojen sijoittaminen kaupungin eri osiin ei kuitenkaan sinänsä ole vain moderniin kaupunkisuunnitteluun liittyvä ilmiö, sillä kaupungit ovat jossain määrin aina jakautuneet joko suunnitelmallisesti tai suunnittelemattomasti erilaisiin osiin. Kuitenkin tietoisempi pyrkimys jakaa kaupungin toiminnot erillisiin ja erikseen suunniteltaviin osiin alkoi näkyä yhä vahvemmin 1800-luvun lopulla.¹⁸

Wardin mukaan etenkin 1800-luvun viimeinen vuosikymmen ja 1900-luvun alkuvuodet olivat merkittävää aikaa kaupunkisuunnittelun ajatusten ja politiikan muotoutumisessa paitsi Britanniassa,

¹⁸ Tuomi 2005, 16.

myös muissa teollistuneissa maissa. 1800-luvun loppupuolen Englannissa ajatukset muun muassa maareformista ja asuinolojen parantamisesta näkyivät vahvasti ihanteissa. Ajatusten taustalla ei alkuaan ollut yhtenäistä liikettä, vaan kyse oli pikemminkin hajanaisesta joukosta yksittäisiä ajattelijoin ja pieniä ryhmiä, joiden ideana oli kaupungin radikaali muuttaminen ja asuinolojen parantaminen. Pääpiirteissään ajatuksena oli kehittää nykyaikainen kaupunki, joka olisi toiminnallisesti, sosiaalisesti ja hygieenisesti ihmisarvoinen.¹⁹

Ensimmäisten puutarhakaupunkien ja -lähiöiden valmistuttua 1900-luvun alussa, alkoi kaupunkisuunnitteluliikkeen toiminta muuttua ammattimaisemmaksi ja suunnitelmat yksityiskohtaisimmiksi. Uudistusmieliset liikkeet loivat perustan modernin kaupunkisuunnittelun idealle, nousivat huomattavaan asemaan ja sulautuivat lopulta yhtenäisemmäksi kaupunkisuunnitteluliikkeeksi. Tämä yhtenäisempi kaupunkisuunnitteluliike alkoi edistää kaupunkisuunnittelun ideoita erilaisina malleina ja pyrki aktiivisesti vaikuttamaan poliitikkojen ajatuksiin, jotta ideoita saataisiin sisällytettyä myös lainsäädäntöön. Vuonna 1905 otettiin käyttöön myös uusi termi kaupunkisuunnittelu (*town planning*).²⁰

Insinöörikoulutuksen saaneet suunnittelijat olivat nousseet kaupunkien voimakkaan kasvun ja siihen liittyvien uudenlaisten suunnittelutarpeiden myötä keskeiseen asemaan kaupunkien suunnittelussa. 1900-luvun alkupuolen arkkitehtipiskelijät alkoivatkin arvostella klassisten pylväsjärjestelmien ja tyylikausien opetusta, sillä ne nähtiin varsin hyödyttömiksi rakennustekniikan ja kaupunkien kehittyessä nopeaan tahtiin. Uuden arkkitehtuurin ihanteeksi löydettiin muodon ja toimivuuden yhteys, joka koski paitsi rakennuksia, myös kokonaisia kaupunkeja. Toimiva suunnittelu nähtiin siis myös esteettisesti miellyttäväksi.²¹

Vuonna 1909 perustettiin Liverpoolin yliopistoon kaupunkisuunnittelun osasto (Department of Civic Design). Myös sen julkaisu *Town Planning Review* vahvisti osaltaan uutta ajatusta kaupunkisuunnittelusta itsenäisenä alana, jossa insinöörien, arkkitehtien, tutkijoiden ja lakimiesten näkökulmat yhdistyvät. Kaupunkisuunnittelun ammattimaistuminen vaikutti edelleen ideoiden kehittymiseen, ja rakennustiheydet, vyöhykejako, aluesuunnittelu sekä yhteiskuntasuunnittelu tulivat pääsisällöksi suunnittelun teoriassa.²²

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Euroopassa ryhdyttiin kehittämään aktiivisesti uusia rakennusmuotoja ja -tapoja, minimiasuntoja ja standardisoituja ratkaisuja. Suunnittelussa

¹⁹ Ward 2004, 9, 24–25.

²⁰ Ward 2004, 24–26.

²¹ Tuomi 2005, 49–53.

²² Ward 2004, 32–33.

painotettiin tekniikan kehityksen mahdollisuuksia ja arkkitehdit keskittyivät erityisesti juuri rakennusteknisten ongelmien ratkaisuun. Uudenlainen arkkitehtuuri nähtiin mahdollisuudeksi tarjota tasa-arvoiset ja terveelliset asuinolosuhteet kaikille ihmisille. Kaikille sopiva standardoitu asunto pyrittiin määrittelemään ihmisen biologisten perustarpeiden mukaan.²³

Vuonna 1928 perustettiin modernin arkkitehtuurin järjestö CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne), jonka myötä arkkitehtuurin modernismista tuli näkyvästi ohjelmallinen ja kansainvälinen hanke. Modernin arkkitehtuurin tehtäväksi julistettiin teollisen rakennustekniikan kehittäminen, joka mahdollistaisi ekonomisesti ja rationaalisesti hyvien asuntojen tuottamisen kaikille ihmisille.²⁴

CIAM:in perustajiin kuulunut Le Corbusier oli määritellyt uudenlaista arkkitehtuuria myös julkaisussaan *Vers une Architecture* (1923). Suunnitelmissaan hän oli hahmotellut esimerkiksi kaupunkiympäristöjä, joissa avarille viheralueille oli sijoitettu korkeita tornitaloja. Le Corbusier näki korkean rakentamisen oivallisena esimerkiksi valon saannin kannalta, kun taas puutarhakaupunkiaatteen pohjalta kehitellyissä esikaupungeissa luonnon ja valon merkitystä aluesuunnittelussa ja arkkitehtuurissa korostettiin Le Corbusierin tornitalosuunnitelmia matalammalla rakentamisella, kuten esimerkiksi rivitaloilla. Rivitalot sopivat myös teknisesti ja taloudellisesti hyvin modernin rakennustekniikan kehittämisen projektiin.²⁵

Pyrkimys terveellisiin asuinolosuhteisiin kaupunkia järjestämällä ja asuntoja kehittämällä oli siis edennyt ainakin suunnitelmatasolla pitkälle. Euroopan lisäksi myös Yhdysvalloissa oli pohdittu kaupungin järjestämistä eriyttämällä eri toimintoja kaupunkirakenteessa. Tuomi kirjoittaa, kuinka Yhdysvalloissa kehitelty *zoning*-järjestelmä oli vuoteen 1928 mennessä otettu mukaan myös kansainväliseen suunnittelukeskusteluun. Tämä tarkoitti maankäytön järjestämistä erilaisiksi toiminnallisiksi vyöhykkeiksi niin, että eri alueille oli määritelty tietyt rakennusoikeudet ja -tiheydet. Vuonna 1933 myös CIAM jakoi julkilausumassaan kaupunkialueen toiminnot asumiseen, vapaa-aikaan, työntekoon ja liikenteeseen.²⁶

Vaikka ajatukset kaupungin toimintojen eriyttämisestä olivatkin edenneet varsin laajalti hyväksytyksi tavaksi toteuttaa kaupunkien laajentumista ja uudelleenjärjestelyä, kirjoittaa Ward kuitenkin, että käytännössä kaikilla näillä ajatuksilla oli varsin vähän vaikutusta ennen 1930-luvun

²³ Nikula 2014, 52–53; ks. myös Koho 2000, 12–13.

²⁴ Nikula 2014, 57–58.

²⁵ Nikula 2014, 52–53.

²⁶ Tuomi 2005, 18–20.

loppua. Oikeastaan vasta 1940-luvulla kaupunkisuunnittelun ideat tulivat osaksi virallisesti ohjattua kaupunkisuunnittelua ja alkoivat näkyä laajemmin käytännössä.²⁷

Arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa uudenlainen avoimen suunnittelun ihanne liitettiin vahvasti terveydellisiin näkökohtiin, mutta lisäksi suunnittelutavan muutokseen liittyi uudenlainen käsitys arkkitehtonisesta tilasta. Tila ja tilan luominen arkkitehtuurin peruskäsitteenä oli syntynyt saksankielisellä kulttuurialueella 1800-luvulla, jolloin esimerkiksi saksalainen arkkitehti ja teoreetikko Gottfried Semper oli esittänyt arkkitehtuurin perimmäiseksi tehtäväksi tilan luomisen tilaa rajaamalla. Semperin perusajatuksen omaksuivat useimmat 1800–1900-lukujen vaihteen arkkitehdit, mukaan lukien Camillo Sitte, joka laajensi arkkitehtonisen tilan rajaamisen rakennuksista kokonaisuin kaupunkeihin.²⁸

1800-luvun lopulla oli ilmestynyt useita kirjoituksia, jotka olivat laajentaneet edelleen ajatusta arkkitehtuurin tiloja luovasta ja rajaavasta perusolemuksesta. Tuomen mukaan (2005) tilan käsitteellä olikin jo useita erilaisia merkityksiä 1920-luvulla, jolloin modernismin arkkitehtuuriteorioita kehitettiin. Vuosikymmenen alkupuolella tila ymmärrettiin useimmiten edelleen rajatuksi tilaksi Semperin aloittaman tradition pohjalta. Toinen tapa oli nähdä tila jatkuvana ja loputtomana eli sisätiloista ulkotiloihin jatkuvana samana tilana. Kolmas tapa käsitti tilan ihmisen fyysisen olomuodon jatkeeksi niin, että tilassa liikuttaessa siitä muodostuu erilaisia kokemuksia. Tämä viimeisin käsitys pohjautui August Schmarsowin ajatuksiin, joiden mukaan arkkitehtuurin estetiikka ei perustunut materiaalsiin ominaisuuksiin vaan siihen, miten ihminen tilassa liikkeessaan kokee aisteillaan ympärillään olevan tilan. Schmarsowin mukaan myös arkkitehtuurihistorian tutkimuksen tulisi sisältää tarkastelu siitä, miten tila on koettu eri aikoina.²⁹

Ajatus tilasta jatkuvana ja rajattomana näkyi vahvasti modernismin suunnitteluihanteissa, joissa pyrkimyksenä oli pikemminkin luoda avointa tilaa kuin rajata sitä. Käytännössä tämä tarkoitti muun muassa sisätilojen jatkuvuutta eli eri tilojen löyhempää rajaamista, yhteyttä sisä- ja ulkotilojen välillä, sekä vapaata ja väljää sommittelua aluesuunnittelussa.³⁰

Jo 1800-luvun lopulla esitettyjä ajatuksia siitä, että arkkitehtuurin tilallinen kehitys on kulkenut toisiinsa liittymättömistä tilallisista osista jatkuvaan rajattomaan arkkitehtoniseen tilaan, käytettiin osaltaan perustelemaan uuden arkkitehtuurin paremmuutta aiempaan verrattuna.³¹

²⁷ Ward 2004, 11.

²⁸ Tuomi 2005, 24.

²⁹ Tuomi 2005, 24–25.

³⁰ Tuomi 2005, 27.

³¹ Tuomi 2005, 25.

Uuden suunnittelun tarvetta perusteltiin siis muun muassa terveydellisillä lähtökohdilla ja tilallisuuden historiallisella kehityksellä, mutta lisäksi erityisesti 1900-luvun puolella suunnittelussa ryhdyttiin käyttämään laajemminkin eri tieteenalojen tutkimustuloksia ja käsitteitä, jotka osaltaan toimivat uudenlaisen suunnittelun tarpeen perusteluina. Muun muassa lääketieteen, yhteiskuntatieteiden, tilastotieteiden ja eri teknisten alojen tutkimustuloksia ja käsitteitä sovellettiin arkkitehtuuriin ja kaupunkisuunnitteluun.³²

Biologiset käsitteet näkyvät muun muassa Meurmanin suunnittelupuheessa, jota käsitellen jäljempänä. Yleisesti arkkitehtuuripuheessa kaupunkien toimintoja saatettiin verrata elävien organismien toimintaan, esimerkiksi liikenne rinnastettiin verenkiertoon, mikä sinänsä ei kuitenkaan ollut varsinaisesti uutta arkkitehtuurissa.³³

Eri tieteenalojen tutkimustulosten ja käsitteiden hyödyntämisen lisäksi myös arkkitehtuuri itsessään pyrittiin rinnastamaan tieteisiin eli luotiin ajatus arkkitehtuurista historiattomana ja tieteellisen objektiivisena toimintana. Tällainen itsenäisen tieteenalan ajatus näkyi jo tässä tekstissä aiemmin mainitussa kaupunkisuunnittelun oppiaineen perustamisessa. Kuitenkin laajemmin tällainen eri tieteenalojen käsitteiden ja tutkimustulosten liittäminen arkkitehtuuriin, sekä uuden suunnittelun tarpeen perustelu näillä seikoilla näkyivät modernismin suunnittelupuheessa ainakin 1920-luvulta 1960-luvulle saakka.³⁴

³² Tuomi 2005, 32, 53–54.

³³ Tuomi 2005, 32.

³⁴ Tuomi 2005, 53–54.

2.1. Puutarhakaupunkiaate ja varhaiset puutarhakaupungit

Puutarhakaupunkiaate vaikutti merkittävästi modernin kaupunkisuunnittelun kehitykseen, ja onkin ehkä jossain määrin kyseenalaista käsitellä puutarhakaupunkiaatetta sekä ensimmäisiä puutarhakaupunkeja modernista kaupunkisuunnittelusta erillisenä asiakokonaisuutena. Puutarhakaupunkiaate ei kuitenkaan ole ainoa modernin kaupunkisuunnittelun kehitystä selittävä tekijä, vaikka aatteen ympärille muodostunut liike saikin edistettyä paljon esimerkiksi kaupunkisuunnitteluun liittyvää lainsäädäntöä.

Tämän luvun ideana on nostaa esille niitä ajatuksia, jotka motivoivat puutarhakaupunkiaatetta ja syitä, jotka nostivat liikkeen kaupunkisuunnittelullisesti merkittävään asemaan. Nämä seikat ovat työni kannalta oleellisia, sillä suomalaisessa sotien jälkeisessä kaupunkisuunnittelupuheessa käytettiin hyvin samanlaista retoriikkaa kuin 1800-luvun loppupuolen ja vuosisadan vaihteen Englannissa. Varsin vahvana näkyi ajatus muun muassa arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun yhteiskunnallisesta vaikutuksesta. Mielenkiintoista on huomata, että varsin samat argumentit hyvästä asuinympäristöstä ja arkkitehtuurin yhteiskunnallisesta vaikutuksesta näkyvät sekä 1800-luvun lopun englantilaisessa että suomalaisen jälleenrakennuskauden aikaisessa keskustelussa.

Kun käsitellään puutarhakaupunkiaatetta, nousee väistämättä esiin Ebenezer Howard (1850-1928), joka julkaisi teoksensa *To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform* vuonna 1898. Teos julkaistiin muutamaa vuotta myöhemmin hiukan muunneltuna ja paremmin tunnetulla nimellä *Garden Cities of To-morrow* (1902). Kirjassa Howard esitteli puutarhakaupungin terveellisenä vaihtoehtona suurkaupunkien ahtaudelle, saasteille ja moraaliselle rappiolle. Ideana oli, että suurempaa keskuskaupunkia ympäröisi säteittäin 30 000 asukkaan puutarhakaupungit, joissa yhdistyisivät maaseudun ja kaupungin hyvät puolet. Laadukkaiden asuntojen lisäksi puutarhakaupungeissa tuli olla paljon vapaata tilaa ja viljelyksiä sekä eri alueet toisistaan erottavia vihervyöhykkeitä. Näitä hajautettuja kaupunkeja oli tarkoitus yhdistää rautatie mikä on sinänsä huomioitavaa, sillä juuri liikenneyhteyksien kehittyminen mahdollisti osaltaan kaupunkirakenteen hajauttamisen ja toimintojen eriyttämisen yhä vahvemmin.³⁵

Howard oli saanut paljon vaikutteita ajan utopiasosialistisista ajatuksista sekä maa- ja asuntoreformiliikkeiden tavoitteista. Ajan monista muista utopiaunelmista poiketen Howardin ajatukset muodostivat kuitenkin varsin nopeasti perustan laajemmalle liikkeelle. Jo vuonna 1899

³⁵ Ward 2004, 14–15, 21; Ks. myös Nikula 2014, 14–15.

Englannissa perustettiin The Garden City Association edistämään puutarhakaupunkiaatetta ja tästä muutamaa vuotta myöhemmin ensimmäinen puutarhakaupunki Letchworth sai alkunsa. Tehokkaan propagandakampanjan myötä monessa muussakin maassa perustettiin puutarhakaupunkiyhdistysaatetta ajamaan. Varsin nopeasti liikkeen ideologia alkoi – osittain johtajavaihdosten myötä – muuttua alkuaikojen utopiasosialismista kohti porvarireformismia. Tämän jälkeen puutarhakaupunki nähtiin ensisijaisesti malliksi muuttaa urbaania ympäristöä ja huomattavasti vähemmän oltiin kiinnostuneita Howardin laajemmasta yhteiskunnallisesta uudistusaatteesta sinänsä.³⁶

Ensimmäisen puutarhakaupungin, Letchworthin, arkkitehteina toimivat Raymond Unwin ja Barry Parker, jotka molemmat olivat saaneet paljon vaikutteita Arts and Crafts -liikkeeltä. Suunnitelmassa erotettiin toisistaan teollisuusalueet, asuinalueet, puistoalueet ja liikekeskusta. Toteutuksessa tehtiin lopulta varsin paljon kompromisseja, mutta siinä näkyi kuitenkin kokonaisuuden huomioiva lähestymistapa, joka tuli keskeiseksi kaupunkisuunnittelussa laajemmin 1900-luvulla.³⁷

Howardin visioima puutarhakaupunkimalli todettiin heti alkujaan epäkäytännölliseksi toteuttaa sellaisenaan ja niinpä kaupungin laajentamista ryhdyttiin pohtimaan helpommin toteutettavain keinoin. 1900-luvun alkupuolella englantilaiset kiinnostuivat saksalaisten kehittämästä kaupunkisuunnittelumallista (*Stadterweiterungen*), joka mahdollisti kaupungin tehokkaan laajentamisen niin, että olemassa olevat tielinjat säästettiin ja maankäyttö jaettiin eri toiminnoille. Saksalaisten mallissa rakentaminen oli kuitenkin varsin tiivistä, ja englantilaiset löysivätkin puutarhalähiöistä tietynlaisen kompromissiratkaisun kaupungin laajentamiseksi. Kenties kuuluisin puutarhalähiö on Parkerin ja Unwinin suunnittelema Hampstead Garden Suburb Lontoossa, jota ryhdyttiin rakentamaan vuoden 1905 tienoilla. Lyhyessä ajassa puutarhalähiö nousi keskeiseen asemaan nopeasti kehittyvän kaupunkisuunnittelun alalla. Samaan aikaan paikallisten virkamiesten valtaa lisättiin, mikä mahdollisti kaupungin laajentamissuunnitelmien tehokkaamman toteuttamisen.³⁸

Puutarhakaupunkiaatetta suunnitelmissaan toteuttanut Unwin julkaisi myös teoksen *Townplanning in Practice* (1909), josta tuli keskeinen käytännön oppikirja koko Euroopassa. Nikulan mukaan (2014) Unwin onnistui konkretisoimaan Howardin teoreettiset ajatukset ja liennytti myös vastakkainasettelua historiallisten kaupunkien ja uudistusmielisten pyrkimysten välillä. Nikulan mukaan tätä vastakkainasettelua on yleisesti kärjistetty sekä ohjelmakirjoituksissa että vielä

³⁶ Ward 2004, 22–23.

³⁷ Ward 2004, 23–24.

³⁸ Ward 2004, 24–26.

myöhemmässä tutkimuksessa.³⁹ Myös Wardin (2005) mukaan Camillo Sitten orgaanisen suunnittelun vaikutus näkyi Unwinin töissä, ja esimerkiksi Hampsteadissa voikin Wardin mukaan nähdä keskiaikaisten saksalaisten kaupunkien vaikutuksen.⁴⁰

Puutarhakaupunkiaate nousi varsin nopeasti kaupunkisuunnittelullisesti ja yhteiskunnallisestikin vaikuttavaksi liikkeeksi, jonka vaalimia ajatuksia saatiin vietyä myös lainsäädäntöön. Wardin (2005) mukaan yksi keskeinen syy aatteen menestykselle oli kasvava huoli yhteiskunnan pysyvyydestä. Britannia alkoi menettää 1800-luvun valta-asemaansa Saksan ja Yhdysvaltojen talouden ja asevoimien kasvaessa nopeasti, minkä lisäksi esimerkiksi köyhyys ja naisten aseman nousu aiheuttivat levottomuutta yhteiskunnassa. Myös kasvavan ylä- ja keskiluokan kiinnostus eugeniikkaan loi osaltaan pohjaa puutarhakaupunkiaatteen menestykselle.⁴¹

Kaupunkisuunnittelijat argumentoivatkin sen puolesta, että yhteiskunta voidaan vakauttaa kaupunkisuunnittelun keinoin. Suojeltava ideaali oli keskiluokkainen ydinperhe, jonka hajoamista pelättiin ja jonka esikuvallista mallia haluttiin siirtää köyhemmälle kansanosalle. Ajatuksena oli työläisten ohjaaminen pois sosiaalisista uhista – kuten juomisesta ja uhkapelaamisesta – kohti hygieenistä ja moraalisesti ylevämpää elämäntyyliä. Puutarha oli suunnitelmissa keskeisessä asemassa, sillä raikkaan ulkoilman ja hyödyllisen puuhailun lisäksi se loi perheille yksityisen tilan kontrastina perinteisille työväenluokkaisille yhteispihoille. Ideana oli, että puutarhoista perhe saa konkreettisesti ruokaa, mutta tämän lisäksi muodostetaan ajatus kotielämästä ja luodaan kiinnostus luontoon, mikä on paras tapa ehkäistä kaupungistumisen luomaa rappiollista elämää. Puutarha oli siis fyysinen, moraalinen ja taloudellinen lähde perheen koossapysymiselle ja siten myös yhteiskunnan pysyvyydelle.⁴² Pitkälti nämä samat argumentit toistuivat toisen maailmansodan jälkeen suomalaisessa kaupunkisuunnittelupuheessa.

³⁹ Nikula 2014, 16.

⁴⁰ Ward 2004, 33–34.

⁴¹ Ward 2004, 27–28.

⁴² Ward 2004, 18, 28–29.

2.2. Moderni kaupunkisuunnittelu Suomessa

Suomalaisessa suunnittelussa näkyi jo 1900-luvun alkupuolella pyrkimyksiä erottaa kaupungin toiminnot toisistaan esimerkiksi sijoittamalla hallinto- ja liikerakennuksia keskusta-alueelle sekä erottamalla teollisuus ja asuminen toisistaan.⁴³ Nikulan (2014) mukaan moderni asemakaavoitus oli kuitenkin suomalaisille esimerkiksi vielä vuoden 1920 Lontoon asunto- ja asemakaavakongressin aikaan jokseenkin uusi asia. Asemakaavan merkitys ymmärrettiin kyllä suurten kaupunkien asuntomäärien sijoittelussa, mutta Suomessa sille ei nähty vielä kovin suurta tarvetta.⁴⁴

1930-luvulla ihanteeksi nousi kansainvälisten suuntausten mukaisesti avara, vihreä, valoisa ja hygieeninen kaupunki. Vaikka pyrkimyksenä olikin avoin rakentamistapa, niin käytännössä ihanteet ja todellisuus olivat vielä kaukana toisistaan eli suurin osa suunnitelmista jäi toteutumatta.⁴⁵

Asuntoarkkitehtuurissa uuden suunnittelun ihanteet näkyivät ensimmäisenä tehtaiden ja sairaaloiden henkilökuntaa varten rakennetuissa asunnoissa ja asuinalueissa. Myös rivitaloja suunniteltiin ja jonkun verran myös rakennettiin, esimerkiksi Alvar Aallon ensimmäinen toteutunut rivitalo valmistui Paimioon.⁴⁶ Ajan suunnitteluihanteiden mukaisesti arkkitehtuurissa keskityttiin hygieenisen ja tarkasti mitoitettun perheasunnon kehittämiseen.⁴⁷

Toinen maailmansota katkasi suunnittelun kehitystä ja loi osaltaan uudenlaisia haasteita suunnittelulle. Sodan tuhojen korjaaminen, siirtolaisten asuttaminen, kaupunkien kasvava väkiluku ja materiaalipula vaikuttivat ajan suunnitteluun, mutta kiinnostus oli edelleen hyvien asuinalueiden suunnittelussa kriisitilanteesta huolimatta. Vuonna 1941 oli perustettu Väestöliitto, jonka *Asuntopolitiikka* -julkaisua jaettiin kaikille valtion ja kuntien asuntoasioissa toimiville. Julkaisussa keskityttiin erityisesti Englannin uusiin kaupunkeihin sekä Ruotsin, Tanskan ja Yhdysvaltojen arkkitehtuuriin. Aiemmin Suomessa oli ihannoitu Yhdysvaltojen pilvenpiirtäjiä, mutta sotien jälkeen keskityttiin maan pientaloarkkitehtuuriin. Esimerkiksi vuonna 1945 Arkkitehtiliitto ja Suomalais-amerikkalainen yhdistys järjestivät Ateneumissa Amerikka rakentaa -näyttelyn, jossa esiteltiin pohjoisamerikkalaista puurakentamista, pientaloja ja vapaamuotoista asemakaavoitusta.⁴⁸

⁴³ Standertskjöld 2008, 16.

⁴⁴ Nikula 2014, 31.

⁴⁵ Standertskjöld 2008, 16, 18.

⁴⁶ Nikula 2014, 81–83.

⁴⁷ Standertskjöld 2008, 30.

⁴⁸ Nikula 2014, 94.

Vaikka kansainvälistä kaupunkisuunnittelu- ja asuntokeskustelua seurattiin Suomessa siis laajemminkin, vaikuttivat ruotsalainen suunnittelu ja ajatukset kuitenkin merkittävästi suomalaiseen suunnitteluun. Suomalaiset hyödynsivät esimerkiksi ruotsalaista arkkitehtuurin ja asuntososiologian kirjallisuutta, tyyppipiirustuksia ja arkkitehtuurijulkaisuja suunnittelussaan.⁴⁹

Suomi ei ollut kuitenkaan ainoa maa, joka hyödynsi ruotsalaista suunnittelua toisen maailmansodan jälkeen, vaan myös monet länsieurooppalaiset ja yhdysvaltalaiset arkkitehdit ottivat mallia ruotsalaisen hyvinvointiyhteiskunnan (ns. *kansankoti, folkhemmet*) rakentamisesta.⁵⁰ Suunnittelun vaikutteet alkoivatkin liikkua sodan jälkeisessä Euroopassa eri suuntaan kuin ennen, sillä rakennustekniikan ja asuntoarkkitehtuurin kehitys oli ymmärrettävästi jatkunut aktiivisemmin sodan ulkopuolelle jääneissä maissa. Skandinaavisen yhteiskunnan ja suunnittelun vaikutus näkyi erityisesti Englannissa, jossa tuli voimaan hyvinvointivaltiota kehittäviä lakeja. Arkkitehtuurin kannalta tärkein oli New Towns Act (1946), joka toisaalta jatkoi vahvasti myös puutarhakaupunkiaatteen periaatteita.⁵¹

Standertskjöld (2008) nostaa 1940-luvun suomalaisen asemakaavoituksen tärkeimmiksi uudistajiksi Otto-I. Meurmanin ja Alvar Aallon, joista molemmat olivat saaneet vaikutteita amerikkalaisesta aluesuunnittelusta. Meurmanille toinen tärkeä esikuva oli Saksa. Meurman on itse korostanut myös ruotsalaisen 1920-luvun kaupunkisuunnittelun merkitystä ajattelussaan⁵². Sekä Aalto että Meurman ottivat suunnittelussaan huomioon luonnonolot eli muun muassa maanlaadun, pinnan korkeuserot, ja ilmansuunnat.⁵³ Käsittelen jäljempänä tarkemmin Meurmanin ajatuksia, jotka vaikuttivat merkittävästi 1950-luvun kaupunkisuunnitteluun.

Yksinkertaistettuna ajan suunnittelun ihanteissa näkyi luonnonläheinen hajasijoitus eli pyrkimys sijoittaa uudet asuinalueet keskusta-alueen ulkopuolelle, tyypillisesti esimerkiksi kallioiseen metsämaastoon. Lisäksi asuinalueet ja kaupungin muut toiminnot pyrittiin eristämään toisistaan viheraluein. Ajatukset kaupungin toimintojen eriyttämisestä ja vihervyöhykkeistä olivat siis hyvin samanlaiset kuin varhaisissa puutarhakaupungeissa, mutta Suomessa rakennustyyppinä oli usein kerrostalo.⁵⁴ Sotien jälkeen syntyi toki paljon myös pientaloalueita, joita sivuan enemmän asumisen ihanteita käsittelevässä luvussa. Tyypillistä oli myös sijoittaa pientaloja, rivitaloja ja matalia

⁴⁹ Nikula 2014, 96.

⁵⁰ Colquhoun 2002, 193–195.

⁵¹ Nikula 2014, 92–93.

⁵² Nikula 2014, 101–102.

⁵³ Standertskjöld 2008, 64.

⁵⁴ Standertskjöld 2008, 67.

kerrostaloja samalle alueelle. Lisäksi kaupunkien alueella suosittiin myös korkeita pistetaloja.⁵⁵ Esimerkiksi Tampereen Kalevaan, joka on lähellä Petsamon rivitaloja, rakennettiin 1950-luvun alussa myös korkeita tornitaloja.

Erityisesti sotien jälkeen luonnonläheiset lähiöt, tai esikaupunkialueet, nähtiin terveellisen ja hyvän perhe-elämän edellytyksiksi. Tähän ideaan on liitetty usein ajatus kaupungista kelvottomana asuinympäristönä, jopa suoranainen kaupunkivihamielisyys.⁵⁶ Tältä osin argumentointi lähiösuunnittelun puolesta oli siis hyvin samanlaista kuin esimerkiksi vuosisadan vaihteen puutarhakaupunkiaatteessa.

Kaupunkisuunnittelua perusteltiin kuitenkin myös vain omaan aikaan liittyvillä argumenteilla, sillä suurkaupunkikulttuurin katsottiin esimerkiksi vahvistaneen natsismia. Luonnonläheistä hajautettua suunnittelua perusteltiin muun muassa ajatuksella, että natsismin leviäminen olisi ollut epätodennäköisempää pienissä yhdyskunnissa, joissa ihmiset tuntevat toisensa.⁵⁷ Tällaisessa argumentoinnissa näkyy hyvin, kuinka tietynlaista kaupunkisuunnittelua pyritään perustelemaan mahdollisimman tehokkaasti niin että suunnittelullisia ideoita saadaan edistettyä myös käytäntöön.

Standertskjöldin (2008) mukaan sodat vaikuttivat luonnonläheisen ja väljän kaupunkisuunnittelun suosioon myös koska kaupunkia ja sen tärkeitä toimintoja pyrittiin suojaamaan mahdollisilta tulevilta pommituksilta. Kaupungin toimintojen eriyttäminen ja vihervyöhykkeet toivat suojaa mahdollisten pommitusten aiheuttamilta painealoilta ja tulipaloilta.⁵⁸

Tuomi (2005) taas kirjoittaa, kuinka Euroopan kaupungeissa saatettiin jopa liioitella toisen maailmansodan tuhoja, jotta vanhanaikaiset kaupunkikeskustat saatiin uudistettua paremmin modernismin ihanteiden mukaisiksi. Pohjoismaissa taas oli houkuttelevaa rinnastaa vanhat kaupungit Euroopan rajusti pommitettuihin kaupunkeihin eli nähdä ne käytännössä rakennuskannaltaan arvottomina suunnittelualueina. Meurmaninkin ajatuksissa näkyvä orgaaninen kaupunkikäsite, eli jatkuvasti uusiutuva ja ihmisen elinkaareen perustuva ajattelu, tuki osaltaan kaupungin uudistamistarvetta ja näki matalan puutalokaupungin taloudellisista ja muista arvoista vapaana uusimisen kohteena.⁵⁹

Uudenlaisen suunnittelun tarvetta perusteltiin siis monenlaisilla argumenteilla, mikä on varsin tyypillistä kaupunkisuunnittelussa. Kaupunkien uudistamisen tarve, tai uudenlaisen suunnittelun

⁵⁵ Standertskjöld 2008, 118–119.

⁵⁶ Kervanto Nevanlinna 2005, 20–21.

⁵⁷ Standertskjöld 2008, 67.

⁵⁸ Standertskjöld 2008, 67.

⁵⁹ Tuomi 2005, 46–49.

tarpeen perustelu, on liittynyt historiallisissa kaupungeissa usein esimerkiksi paloturvallisuuteen ja edustavuuteen. 1960-luvulta alkaen uudistamisen tarpeeseen on liitetty usein etenkin taloudelliset argumentit kuten vaikka uuden rakentamisen tehokkaampi maankäyttö arvokkailla tonteilla.

Sotien jälkeinen modernismi ja rakennustekniikan kehittyminen muokkasivat vahvasti rakentamisen tapaa ja kaupunkiympäristöä. Lisäksi yhteiskunnan muuttuminen muokkasi koko elämäntapaa. Kuitenkin modernismin ihanteisiin liitetty historiattomuus, tai ajatus siitä, että vasta modernismi olisi halunnut katkaista yhteyden historiaan ja luoda uutta rakennuskantaa vanhan tilalle, ei ole täysin ongelmaton. Kaupunkeja on ennenkin pyritty muokkaamaan radikaalisti ja esimerkiksi rönsyilevää rakentamista kontrolloimaan vahvasti. Paikan historiaa ole aina erityisesti pyritty vaalimaan ennen modernistitakaan suunnittelua, vaan pyrkimyksenä on saattanut olla esimerkiksi edustavan kaupungin luominen kaupungin historiallisesta rakenteesta piittaamatta.⁶⁰

Suomessa sodan jälkeisen asemakaavoituksen merkittävimmäksi kohteeksi on usein nostettu Espoon Tapiola, jonka alkuperäisen asemakaavan laati Meurman. Kuitenkin etenkin Helsinkiin syntyi 1950-luvulla korkeatasoisia asuinalueita, jotka ovat vain jääneet Tapiolaa vähemmälle huomiolle. Nikulan (2005) mukaan 1950- ja 1960-luvuilla Helsinginniemen ympärille rakennettu asumalähiöiden kehä on peruskuvioiltaan lähellä Eliel Saarisen jo 1910-luvulla hahmottelemaa suunnitelmaa. Vaikka Helsingissä lähiöiden väkiluku kolminkertaistui 1950-luvun kuluessa, oli pienemmissä kaupungeissa lähiörakentaminen vielä vähäistä.⁶¹

Vielä 1950-luvun alkuvuosina asuinalueet rakennettiin lähemmäs kaupungin keskustaa, mutta myöhemmin lähiöt alkoivat eriytyä yhä kauemmas muusta kaupunkirakenteesta.⁶² 1960-luvulta alkaen kaupan keskittyminen ja autoilun lisääntyminen vaikuttivat kaupunkisuunnitteluun ja aiemmin suunniteltujen alueiden toimintoihin. Paikalliset palvelut alkoivat näivettyä ja alkuperäisen suunnittelun mukaan toiminnallisiksi tarkoitettujen alueiden toiminnot tyypistyivät puhtaasti asumiseen, eli asuinalueista tuli niin sanottuja nukkumalähiöitä.⁶³

1960-luvulla kaupunkirakenteen hajauttamista ja kaupungin jakoa toiminnallisesti eriytyneisiin osiin ryhdyttiinkin kritisoidaan ja metsämaastoon rakennettuja lähiöitä kutsumaan pilkallisesti metsälähiöiksi. Uudenlaista kompaktikaupunkia perusteltiin muun muassa sillä, että väljien asuinalueiden erilaisten rakennustyyppien epämääräinen sijoittelu maastoon ei tuottanut asukkaille

⁶⁰ Esimerkiksi Haussmannin uudistukset Pariisissa muuttivat vanhaa kaupunkia radikaalisti. Suomessa esimerkiksi Engelin laatima ja vuonna 1833 vahvistettu asemakaava Porvooseen olisi toteutuessaan muuttanut täysin vanhan kaupunkirakenteen.

⁶¹ Nikula 2005, 157–159.

⁶² Standertskjöld 2008, 118–119.

⁶³ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 14, 18.

kaupunkimaista yhteisöä.⁶⁴ Lisäksi kaupunkien keskustoihin kaivattiin takaisin asumista ja muita sieltä poistettuja toimintoja. Huomiota herätti myös kaupunkien vanhan rakennuskannan purkaminen, joka oli kiihtynyt taloudellisten mahdollisuuksien myötä.⁶⁵

2.2.1. Otto-Iivari Meurmanin suunnitteluperiaatteet

Keskityn tarkemmin arkkitehti Otto-Iivari Meurmanin (1890-1994) ajatuksiin kaupunkisuunnittelusta, sillä 1950-luvun asemakaavoitus perustui pitkälle 1940-luvun oppeihin ja Meurmanin opetustyöhön. Meurman toimi Teknillisen korkeakoulun ensimmäisenä asemakaavoituksen professorina vuosina 1940–1959 ja vuonna 1947 julkaistiin hänen teoksensa *Asemakaavaoppi*, jota käytettiin opetuksessa koko 1950-luvun ajan. Meurmanin ajatukset siis välittyivät kaavoja laatineille arkkitehdeille ja sodan jälkeisen rakennustoiminnan päästessä vauhtiin ajatukset alkoivat toteutua myös käytännössä.⁶⁶ Nikula (2014) kuvaa Meurmanin *Asemakaavaopissa* esittelemää kaupunki-ihannetta englantilaisen puutarhakaupungin ja funktionalistisen kerrostalokaupungin yhdistelmäksi, jossa metsäluonto on nostettu keskeiseen asemaan.⁶⁷

⁶⁴ Nikula 2014, 219.

⁶⁵ Tuomi 2005, 12.

⁶⁶ Standertskjöld 2008, 116.

⁶⁷ Nikula 2014, 101–102.

Oman työni kannalta Meurmanin *Asemakaavaopissa* esittämät ajatukset ovat mielenkiintoisia siitäkin syystä, että teos keskittyy tarkemmin juuri asuinalueiden suunnitteluun, mutta auttaa myös ymmärtämään ajan suunnittelupyrkimyksiä laajemmin. Vuonna 1938 Meurman oli esittänyt kansainvälistä keskustelua ja vuoden 1933 CIAM:in julkilausumaa mukaillen maankäytön suunnittelun jakaantuvan liikennealueisiin, rakennusalueisiin ja virkistysalueisiin.⁶⁸

Asemakaavaopissa Meurman käyttää kaupunkirakenteen hajauttamisesta nimitystä *elimellinen hajakeskitys*. Hän erottaa suunnittelussaan *asumakunnat*, jotka tulisi jakaa noin kuuden tuhannen asukkaan *asumalähiöihin* sekä muun muassa tehdas- ja varastoalueisiin. Asumalähiöt olivat kaupungin tai teollisuusalueen lähellä olevia asuinalueita, joilla oli omat peruspalvelunsa. Asumalähiöt tuli jakaa edelleen pienemmiksi itsenäisiksi asemakaavayksiköiksi eli noin tuhannen asukkaan *asumasoluiksi*. Asumasolu tuli rakentaa aina pääliikenneväylän samalle puolelle eli solun sisälle jäi vain asuntokatuja ja varsinainen läpiajoliikenne sijoittui solun ulkopuolelle. Kaupungin eri alueet ja toiminnot tuli erottaa toisistaan vihervyöhykkein.⁶⁹

Meurman käytti suunnittelupuheessaan ajalle tyypillisesti biologisia rinnastuksia. Lisäksi hän korosti *Asemakaavaopissa* luonnon merkitystä kokonaisvaltaisesti, se oli suunnittelun konkreettinen ja aatteellinen perusta, kaiken lähtökohta. Meurmanin mukaan hyvä asemakaava mukautuu maastoon, sillä taitava suunnittelija osaa käyttää luonnon muotoja ja olosuhteita hyväkseen maanpintaa muokkaamatta. Tällöin myös vaalitaan paikan alkuperäistä ominaislaatua ja luodaan siten alueille yksilöllisiä piirteitä.⁷⁰ Lisäksi Meurmanin mukaan asuinalueiden yhteyteen olisi hyvä jättää täysin rakentamatonta ja muokkaamatonta luontoa. *Asemakaavaopissa* esitellään asuinalueille rakennettavien lasten leikkipaikkojen varustusta varsin yksityiskohtaisesti, mutta suunniteltujen leikkipaikkojen lisäksi Meurman korosti juuri luonnontilaisen maaston, kuten metsien ja kallioiden, merkitystä lasten leikeille ja mielikuvitukselle.⁷¹

Meurmanille luonto toimi siis esteettisenä inspiraationa ja pohjana suunnittelulle, mutta sillä oli myös yhteiskunnallisesti, kulttuurisesti ja terveydellisesti tärkeä merkitys. Kokonaisvaltaisen suunnittelun ja ajattelun merkitys näkyy muun muassa siinä, kun Meurman kirjoittaa, kuinka luonnon tuhoaminen vaikuttaa haitallisesti ilmasto-olosuhteisiin, terveellisyteen ja asuinalueiden

⁶⁸ Tuomi 2005, 18–20.

⁶⁹ Meurman 1982, 76–81; Standertskjöld 2008, 67; Nikula 2005, 152–153; Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 12–13.

⁷⁰ Meurman 1982, 102, 426.

⁷¹ Meurman 1982, 353–355.

viihtyvyyteen.⁷² Terveelliset ilmasto-olosuhteet ja sopiva maaperä oli otettava tarkasti huomioon myös asuinalueen paikan valinnassa.⁷³

Meurmanin *Asemakaavaoppia* lukiessa nouseekin mieleen Vitruviuksen suunnittelun periaatteet, joissa myös huomioitiin tarkasti muun muassa ilmaston, maaperän ja tuulensuuntien vaikutus suunnittelussa.⁷⁴ Tietenkin voisi ajatella, että nämä perusasiat olisivat suunnittelussa itsestäänselvyksiä, mutta asuntojen rakentaminen vanhojen kaatopaikkojen päälle esimerkiksi Helsingin Myllypurossa 1970-luvulla⁷⁵ ja Tampereen Härmälässä 1980-luvulla⁷⁶ ovat osoittaneet käytännön toisenlaiseksi. Modernin kaupunkisuunnittelun ajatukset puhtaasta ilmasta ja valosta toivat tällaiset perusajatukset ehkä taas hetkeksi vahvemmin esiin. Lisäksi vapaan sommittelun periaate ja ylipäättään vanhojen kaupunkialueiden ulkopuolelle rakentaminen mahdollistivat luonnonolosuhteiden huomioimisen paremmin suunnittelussa.

Meurman mainitsee *Asemakaavaopissa* amerikkalaisen sosiologin, Lewis Mumfordin, joka korosti asemakaavoituksen sosiaalista puolta.⁷⁷ Mumfordin teoksessa *The Culture of Cities* (1938) esitettiin ajatuksia orgaanisista ja ihmisläheisistä kaupungeista, joita ei saanut päästää kasvamaan liian suuriksi. Tuomen (2005) mukaan juuri Mumford vaikutti keskeisesti siihen, että toisen maailmansodan jälkeen orgaanisen kaupungin käsite ja biologiset rinnastukset tulivat osaksi suunnittelupuhetta.⁷⁸ Mumfordin vaikutus näkyy Meurmanin ajatuksissa muun muassa hänen korostaessaan kuinka yhdyskuntia ei rakenneta monumentaalisuuden saavuttamiseksi vaan asemakaavan tulee johtaa ennen kaikkea terveen yhteiskunnan rakentamiseen. Meurman viittaa myös Le Corbusierin kaupunkisuunnitelmiin ja nauhaperiaatteen pohjalta syntyneisiin kaupunkeihin Neuvostoliitossa ja kirjoittaa, kuinka ”kaupunki ei saa olla sieluton ja kaavamainen kone, vaan sen tulee muodostaa asukkailleen viihtyisä, onnellisen elämän kehys”.⁷⁹

⁷² Meurman 1982, 426.

⁷³ Meurman 1982, 103, 253–254.

⁷⁴ Vitruvius 1980.

⁷⁵ Ks. esim. Juhana Säilynoja: ”Myrkkymaa uhkasi tuhansien terveyttä Helsingin Myllypurossa” (YLE 28.11.2104).

⁷⁶ Ks. esim. Tatu Airo: ”Härmälän kaatopaikkatalot vihdoinkin purettu – Tilalle jopa 200 uutta asuntoa” (Aamulehti 4.10.2016).

⁷⁷ Meurman 1982, 13.

⁷⁸ Tuomi 2005, 42.

⁷⁹ Meurman 1982, 71–74.

Meurman korosti hyvän suunnittelun merkitystä yhteiskunnalle kirjoittamalla:

”Asemakaavan tulee luoda edellytykset yhdiskunnan terveellisyydelle. Ihminen tarvitsee valoa ja aurinkoa, ilmaa ja lämpöä asunnossaan pysyäkseen terveenä. Asuinpaikan tulee pohjasuhteiltaan olla kuiva ja sopiva. Asukkaan tulee myös saada oleskella ja liikkua ulkona raittiissa ilmassa ja luonnon helmassa säilyäkseen henkisesti ja ruumiillisesti vireänä sekä kyetäkseen kehittämään itsensä sopusuhtaiseksi ja täyspainoiseksi yhteiskunnan jäseneksi. Tämä edellyttää hygienian vaatimusten täyttämistä asemakaavaa laadittaessa. Siihen pakottavat myöskin ne kielteiset kokemukset, joita liiankin runsaasti on saatu järkiperaisista ohjauksista vailla kasvaneista suurkaupunkien laitaosista ja kurjista hökkelikaupungeista.”⁸⁰

Ajatuksena tuntui olevan, että hyvän suunnittelun avulla kansakunta pysyy ikään kuin ruodussa ja tuottaa yhteiskuntakelpoisia jälkeläisiä. Toki pyrkimyksenä oli varmasti myös hyvän asuinympäristön luominen, ei vahva yhteiskunnallinen kontrolli sinänsä, vaikka nämä monesti saattavatkin kietoutua yhteen. Vaikka Meurman pyrkikin suunnittelussaan luomaan kaupunkiin pienempiä yksiköitä, piti hän myös liiallista hajaantumista haitallisena tarpeellisten palveluiden ja liikenneyhteyksien järjestämiselle. Meurmanin mukaan ”tällainen rakentaminen ei muodosta elinvoimaista ja nykyaikaista ihmistä tyydyttävää yhdiskuntaa”.⁸¹

Meurman nosti esille myös historiallisen rakennuskannan huomioimisen asemakaavoituksessa kirjoittaessaan, kuinka vanhan rakennuskulttuurin rippeet on jätettävä koskemattomiksi uusia asemakaavoja laadittaessa. Lisäksi uuden rakentamisen tulisi sopeutua hyvin ympäristöönsä ainakin mittasuhteiltaan, ehkä jopa materiaaleiltaan. Ideana kuitenkin olisi, ettei uusi rakentaminen matki tyylillisesti vanhoja rakennuksia, vaan edustaa selkeästi rakentamisajankohtaansa.⁸² Vaikka Meurman *Asemakaavaopissa* kirjoittaakin lyhyesti myös vanhan rakennuskannan säilyttämisen puolesta, näkyy kirjassa vahvemmin ajatus siitä, kuinka taitava suunnittelu yhdistää luonnon ja uuden suunnittelun sopusointuisesti. Vanha rakennuskanta on tavallaan helppo sivuuttaa lyhyellä viittauksella asemakaavalainsäädäntöön, sillä teoksessa keskitytään kuitenkin pääasiallisesti

⁸⁰ Meurman 1982, 12–13.

⁸¹ Meurman 1982, 82–83.

⁸² Meurman 1982, 425–429.

asuinalueiden suunnitteluun, mikä ajan ihanteen mukaan tarkoitti rakentamista perinteisten keskusta-alueiden ulkopuolelle eli aiemmin kaavoittamattomille alueille.

Vaikka Meurman kirjoittikin *Asemakaavaopissa* luonnon ja vanhan rakennuskannan suojelusta sekä matalan rakentamisen ja ympäristöön soveltuvan suunnittelun puolesta, salli hän kuitenkin keskusta-alueille korkeammat rakennusoikeudet ja pyrki kaupungin keskustan toimintojen yksinkertaistamiseen, vaikka pääasiassa juuri kaupunkien perinteisillä keskusta-alueilla sijaitsi historiallinen rakennuskanta. Meurman nostaakin esille myös kaupungin jatkuvan kehityksen, välttämättömän muuttumisen ja uudistumisen:

”Asemakaavallinen suunnittelu on aikansa lapsi. Laadittu suunnitelma pystyy joksikin aikaa tarkoituksenmukaisesti palvelemaan yhdyskuntansa kehitystä, mutta ennen pitkää se kaipaa edelleen kehittämistä ja uusimista sopeutuakseen muuttuneisiin olosuhteisiin. Vanhaa on purettava ja uutta luotava tilalle ja niin muuttaa asemakaavakin muotoaan aikakaudesta toiseen samalla muovailten ja uudelleen sulattaen suunnitteluunsa vaikuttavia periaatteita. On siis luonnotonta puhua lopullisesta asemakaavasta. Päinvastoin asemakaava ei tule koskaan täysin valmiiksi, vaan asemakaavoitustyön tulisi olla vakituisesti jatkuvaa. Asemakaava elää, asemakaavan tulee olla joustava yhteiskunnan muutosten mukana elävä.”⁸³

⁸³ Meurman 1982, 10–11.

2.2.2. Suunnittelun poliittinen ja juridinen ohjailu

Politiikka ja lainsäädäntö nivoutuvat yhteen, mutta politiikka vaikuttaa suunnitteluun myös muuten kuin suorasti lainsäädännön kautta. Näkyvän lainsäädännön lisäksi mahdollisesti hankalammin havaittava paikallispolitiikka, talouspolitiikka ja rakennusliikkeiden intressit kietoutuvat kaupunkisuunnittelussa tiiviisti yhteen. Lisäksi esimerkiksi kaupungin virkamiehet ja arkkitehdit vaikuttavat vahvasti siihen, millaista kaupunkiympäristöä luodaan ja miten sitä muutetaan. Esimerkiksi valtion harjoittama politiikka vaikuttaa edellä mainittuihin asioihin, mutta vaikutus ei ole yksisuuntainen, vaan vaikutteet liikkuvat molempiin suuntiin.

Poliittiset painotukset vaikuttavat suunnitteluun ja rakentamiseen, ja nämä vaikutukset näkyvät rakennetussa ympäristössä monesti pitkään. Ward kirjoittaa (2004), kuinka valtiojohtoinen talous teki kaupunkisuunnittelusta merkittävää 1940-luvulla, mutta jo 1950-luvulta alkaen markkinavetoinen talous alkoi vähentää kaupunkisuunnittelun suoraa roolia kaupungin kehittämisessä ja myöhemmillä vuosikymmenillä kaupungit kehittyivät varsin vahvasti talouselämän pyrkimysten mukaisesti.⁸⁴

Taloudellisten argumenttien nouseminen keskeiseen asemaan suunnittelussa vaikutti merkittävästi kaupunkien kehitykseen. Toisaalta se tuotti osaltaan monotonista ympäristöä, jossa alueiden yksilöllisiä piirteitä ei edes pyritty ottamaan huomioon suunnittelussa esimerkiksi Meurmanin oppien mukaan, vaan samanlaista arkkitehtuuria toteutettiin paikasta riippumatta. Toisaalta tämä oli myös osa modernismin ideologiaa, luotiin tasa-arvoista ympäristöä taloudellisesti.

Taloudelliset seikat sinänsä ovat osaltaan johtaneet myös monipuoliseen tai epäyhtenäiseksi koettuun ympäristöön, kun esimerkiksi keskustojen rakennuskantaa on uusittu lähinnä sitä mukaa kun se on ollut mahdollista. Taloudellisen tilanteen ja muiden rakentamiseen vaikuttavien monien tekijöiden takia suunnittelun alkuperäiset ihanteet saattavatkin muuttua tunnistamattomaksi.⁸⁵

Talouden lisäksi lainsäädäntö vaikuttaa merkittävästi rakentamiseen. Suomessa oli 1800-luvun puolivälissä tullut voimaan asetus kaupunkien rakentamisesta, minkä mukaan kaupungit jaettiin eri kokoluokkiin ja rakentamiselle asetettiin kokoluokkien mukaisia oikeuksia ja velvoitteita. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kaupungit alkoivat laajentua perinteisten ruutukaava-alueiden ulkopuolelle. Vuonna 1931 vahvistettiin uusi asemakaavalaki ja siinä edellytettiin, että jokaiselle

⁸⁴ Ward 2004, 12–14.

⁸⁵ Tuomi 2005, 9.

paikkakunnalle vahvistettaisiin rakennusjärjestys, joka määritteli yksityiskohtaisemmin rakentamista ja asemakaavan toteuttamista. Rakennusjärjestysten tekemistä vauhdittamaan laadittiin rakennusjärjestysmallit suurille ja pienille kaupungeille. Kaupungit määrittelivät uudelleen kokonsa, jonka perusteella määrittyi rakennusoikeuden laajuus. Suurin osa kaupungeista määritteli itsenä suuriksi. Meurman kritisoi 1930-luvun lopulla paitsi kaupunkien ylimitoitettuja rakennusoikeuksia, myös mallijärjestystä sinänsä, joka teki vaikeaksi toteuttaa avointa ja ilmansuuntien mukaan sijoitettua rakentamista.⁸⁶

Vuoden 1931 asemakaavalaki oli laadittu käytettäväksi perinteisellä kaupunkialueella ja sen keinot ohjata vanhan kaupunkialueen ulkopuolista rakentamista olivat hyvin rajalliset. Toisen maailmansodan jälkeen ryhdyttiin rakentamaan asuinalueita lähiöperiaatteiden mukaan perinteisen kaupungin ulkopuolelle, jolloin uuden asemakaavalain tarve tuli entistä välttämättömämmäksi. Lakia ryhdyttiin valmistelemaan vuonna 1944, mutta se tuli voimaan vasta vuonna 1959 nimellä rakennuslaki.⁸⁷

Nykyisin kaavoittamisen pohjana toimii maankäyttö- ja rakennuslaki. Kaavoja laaditaan kolmella tasolla, joista maakuntakaavassa määritellään yleispiirteisesti koko maakuntaa koskevaa suunnittelua, kuten tielinjauksia. Kuntakohtaisilla yleiskaavoilla taas suunnitellaan eri alueiden sijoittuminen kunnan alueelle. Yksityiskohtaisin kaava on asemakaava, jossa määritellään tarkemmin alueiden käyttötarkoitukset, järjestäminen, rakentaminen ja kehittäminen.⁸⁸ Asemakaava vaikuttaa osaltaan myös rakennusten arkkitehtuuriin, sillä siinä voidaan tarvittaessa määritellä hyvin yksityiskohtaisesti esimerkiksi käytettävät materiaalit ja värit. Kaavoittaminen on myös rakennussuojelun keskeisin juridinen työväline eli kaavaan voidaan kirjata suojelumerkintä maankäyttö- ja rakennuslain nojalla.⁸⁹

Kaavoituksen lisäksi muu lainsäädäntö, määräykset ja suositukset vaikuttavat rakentamiseen. Esimerkiksi Suomessa valtio sai korostuneen aseman asuntorakentamisen rahoittajana sotien jälkeen, kun kaupunkien asuntopulaa ryhdyttiin hoitamaan valtion tukemalla lainoituksella eli aravajärjestelmällä. Vuonna 1949 voimaan tullut aravajärjestelmä sisälsi määräyksiä, jotka vaikuttivat asuntojen pinta-aloihin ja jopa varustelutasoon.⁹⁰ Lisäksi järjestelmä vaikutti osaltaan siihen, että Suomesta tuli varsin nopeassa tahdissa asunnonomistajayhteiskunta.⁹¹

⁸⁶ Tuomi 2005, 100–101.

⁸⁷ Tuomi 2005, 102.

⁸⁸ Tampereen kaupunki: www.tampere.fi/kaavoitus; Kivilaakso 2010, 6–7.

⁸⁹ Kivilaakso 2010, 7.

⁹⁰ Standertskjöld 2008, 81.

⁹¹ Nikula 2014, 8.

3. Rivitalon kehitys ja 1950-luvun asumisen ihanteet

”Hyvä asunto oikeassa ja soveliaassa ympäristössä luo parhaan mahdollisen maaperän yksityisten kansalaisten ja koko yhteiskunnan sopusuhtaiselle kehitykselle. Huonot asunto-olot tuovat sen sijaan mukanaan mitä erilaisimpia yhteiskunnallisia sairauksia, synnyttävät rikollisuutta ja moraalittomuutta, lisäävät alkoholismia ja irtolaisuutta, kaivavat pohjaa kansan terveydeltä, hajottavat kodit ja saavat aikaan vaikeita lasten ja nuorten huoltoprobleemeja.”⁹²

Heikki von Hertzen 1946

Vuonna 1946 ilmestyi Heikki von Hertzenin teos *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*, jossa esiteltiin hyviä ja huonoja esimerkkejä asuntorakentamisesta. Teos kritisoi erityisesti suomalaisten kaupunkien kerrostalovaltaista rakentamista. Von Hertzenin mukaan 1800-luvulla valtaan päässyt teollistuminen oli vaikuttanut kaupunkien muotoutumiseen haitallisesti. Korkea ja tiivis rakentaminen oli synnyttänyt pimeitä asuntoja, kolkkoja asfalttipihoja ja harmaan katunäkymän, mikä kaikki oli ”sosiaaliselta ja hygieeniseltä kannalta katsoen sangen ala-arvoista”.⁹³ Tavoitteena oli saada Suomeen korkeampi asumiskulttuuri, mikä tarkoitti hyviä asuntoja sekä kauniita ja avaria asuntoalueita, joissa ”kaikki epäsympaattinen jättimäisyyden tavoittelu on pannaan julistettu”⁹⁴.⁹⁵ Von Hertzenin mukaan puutarhakaupunki salli lasten kasvaa ja kehittyä reippaiksi, vapaiksi ja luonnollisiksi, kun taas ”pimeiden takapihojen kasvatit” tuottavat yhteiskunnalle usein huolia ja vaikeuksia.⁹⁶

Väestöliiton toiminnanjohtajana von Hertzen oli tiiviisti mukana Tapiolan suunnittelussa, ja hänen kirjoituksissaan näkyvät vahvasti myös Meurmanin ajatukset kaupunkisuunnittelusta. Kuten lainauksistakin käy ilmi, von Hertzenin teksti on varsin paatoksellista, eikä argumentointi eroa juurikaan 1800-luvun lopun englantilaisen puutarhakaupunkiaatteen perusteluista. Nationalistinen pohjavire näkyy etenkin von Hertzenin nostaessa oikeanlaisen asuin ympäristön oleelliseksi osaksi

⁹² von Hertzen 1946, 4–6.

⁹³ von Hertzen 1946, 13.

⁹⁴ von Hertzen 1946, 60.

⁹⁵ von Hertzen 1946, 3.

⁹⁶ von Hertzen 1946, 18.

kansalaisten sopusuhtaista kehitystä. Hän kirjoittaa kuinka kansan sivistystaso on määriteltävissä sen mukaan, millainen on maassa vallitseva kotikulttuuri ja kotihygienia.⁹⁷

Vaikka von Hertzenin kirjoituksia ei voi sinänsä yleistää määrittämään ajan asumisen ihanteita, näkyy niissä kuitenkin niitä ajatuksia, jotka osaltaan vaikuttivat ajan arkkitehtuuriin. Nikulan mukaan sotien jälkeistä sosiaali- ja asuntopolitiikkaa perusteltiin pitkälti poliittisesti, ei taloudellisesti, ja merkittävää oli esimerkiksi yhteiskuntarauhan turvaaminen. Väli aikaisten hätäasuntojen rakentamista pyrittiin välttämään ja suunnittelun perusteet haluttiin uudistaa kestäväällä tavalla. Ministeriöt ja lukuisat yleishyödylliset yhteisöt alkoivat kehittää tyyppipiirustuksia, joilla rakentamisesta voitaisiin suoriutua mahdollisimman nopeasti ja korkeatasoisesti.⁹⁸

Sinänsä standardisointi ja asuntoasiat olivat vahvasti esillä jo vuosisadan alussa, mutta sotien jälkeen nämä suunnitelmat alkoivat toteutua laajemmin ja niitä kehiteltiin edelleen myös rakennustekniikan kehittymisen myötä. Vaikka omakotitaloa pidettiin lasten yhteiskunnallisen kasvattamisen kannalta parhaana asumisvaihtoehtona, nähtiin myös rivitalossa paljon hyviä puolia. Esimerkiksi von Hertzenin mukaan:

” [...] rivitalo välttää kerrostalon suuret epäkohdat ja lähestyy monessakin suhteessa omakodin ihannetta. On syytä uskoa, että rivitalosta tulee lähivuosina suosittu asumismuoto. Rivitalo on omakotitaloa huomattavasti halvempi ja vaatii vähemmän tilaa. Tärkeätä on kuitenkin muistaa, ettei rivitalo korvaa omakotitaloa. Rivitalo on ennen kaikkea niitä varten, joiden on nyt ahtauduttava vuokratasarmeihin. Kaikille niille, joista ei ole omakotitalostalla ahertajiksi, rivitalo on ihanneasuntotyyppi.”⁹⁹

Von Hertzenin tekstistäkin käy ilmi, ettei rivitalo ollut saavuttanut vielä suurta suosiota sotien jälkeisessä Suomessa, vaikka se nähtiin etenkin taloudellisesti järkevänä tapana toteuttaa hyvä asuminen. Myös Meurman kirjoittaa *Asemakaavaopissa* rivitalosta uutena asuinmuotona, joka ei ole Suomessa saavuttanut suurta suosiota sen hyvistä puolista huolimatta:

⁹⁷ von Hertzen 1946, 4–6.

⁹⁸ Nikula 2005, 150.

⁹⁹ von Hertzen 1946, 68–69.

”Rivitalo nykyisin varsin suosittu asuinrakennustyyppi, jota käytetään kaikkialla, missä pyritään asunto-olojen parantamiseen. Tämä johtuu ensinnäkin sen halpuudesta ja toiseksi sen omakotiluonteisuudesta, siinä kun jokaisella asunnolla on välittömästi vierellään oma puutarhatilkkunsa. Rivitalo syntyy, kun omakotirakennukset rakennetaan yhteen riviin ilman välillä olevia palosolia. Rivitalo on siten rakentamisensa, lämmityksen ja kunnossapidon suhteen erittäin halpa asuntotyyppi. Tavallisimmin rivitaloasunto on sovitettu kahteen kerrokseen, makuuhuoneet ylä- ja päivähuoneet alakertaan. Pienessä rivitalossa vievät kuitenkin portaat huomattavan tilan, ja meillä missä maa on halpaa ja rakennusaineena käytetään puuta, lienee edullisinta sijoittaa koko asunto yhteen kerrokseen.”¹⁰⁰

Yllä Meurman määritteli rivitalon koostuvan yhteen liitetyistä omakotitaloista. Määrittely on mielenkiintoinen siinä mielessä, että rivitalojen arkkitehtoniseen muotoon ja pihasuunnitteluun vaikuttaa se, nähdäänkö rivitalojen koostuvan yhteen liitetyistä omakotitaloista vai nähdäänkö ne rakennuksina, joissa on erillisiä asuntoja ja yhteiset piha-alueet.

Nikulan mukaan ”yksinkertaisimman määritelmän mukaan rivitalo on rakennus, jossa on vähintään kolme kutakuinkin samanlaista vierekkäin yhteen rakennettua asuntoa, joista jokaiseen on käynti maan tasolta, yleensä talon molemmilta puolilta”¹⁰¹. Vanhoista kaupunkipuutaloista ei yleensä puhuta rivitaloina, vaikka Nikulan määritelmä niihin yleensä päteekin kahta sisäänkäyntiä lukuun ottamatta. Pohdin rivitalon määritelmää ja perinteisten kaupunkipuutalojen suhdetta siihen jo tutkielman aihetta hahmotellessani. Asian otti esille myös Pirkanmaan maakuntamuseon rakennustutkija Hannele Kuitunen, jonka kanssa vaihdoin muutaman sähköpostin aloittaessani tutkimusta.

Myös Nikula nostaa esille nämä historiallisiin ruutukaavoihin rakennetut asuintalot, mainiten rivitaloiksi esimerkiksi Turun Port Arthurin puutalot.¹⁰² Yleensä nämä perinteiset puutalot kuitenkin sivuutetaan rivitaloista puhuttaessa, ja Suomen ensimmäisiksi valmistuneiksi rivitaloiksi mainitaan usein Helsingin Kulosaarissa sijaitsevat Armas Lindgrenin ja Bertel Liljequistin suunnittelemat kaksi rivitaloa, jotka valmistuivat vuosina 1916–1917. Varsin nopeasti rivitaloja valmistui

¹⁰⁰ Meurman 1982, 276–278.

¹⁰¹ Nikula 2014, 12.

¹⁰² Nikula 2014, 12.

muuallekin, vaikka suurin osa jäikin suunnitelmien tasolle. Esimerkiksi Eliel Saarisen vuoden 1915 Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa rakennuskannasta jopa yli 13 prosenttia oli rivitaloja, mutta lopulta rivitaloista toteutui vain pieni osa nykyiselle Munkkiniemen Hollantilaisentielle.¹⁰³

Tampereella ensimmäiset rivitalot valmistuivat varsin samoihin aikoihin kuin Helsingissä. Birger Federley suunnitteli 1910-luvun lopulla Lielahden Lintulahteen erilaisia rivitalotyyppejä, joista kuitenkin toteutui lopulta vain kaksi kivirakenteista rivitaloa. Viinikkaan taas valmistui vuonna 1919 kolme Federleyyn suunnittelemaa puurivitaloa, jotka olivat Suomen ensimmäiset kunnan rakentamat työväen rivitalot.¹⁰⁴ Asuntopulan vuoksi Viinikan rivitalot muutettiin kuitenkin pikemminkin pienkerrostaloiksi, kun rakennuksiin tehtiin erilliset asunnot molempiin kerroksiin.¹⁰⁵ Teollisuusyritysten ja kunnallisten rivitalojen kaksikerroksiset asunnot jouduttiinkin ilmeisen usein ja pitkään jakamaan kahdelle perheelle, mikä ei vastannut suunnittelun alkuperäistä ajatusta harmonisesta ydinperheperhe-elämästä omalla puutarhalla.¹⁰⁶ Viinikan rivitaloista on jäljellä kaksi, jotka toimivat edelleen kaupungin vuokra-asuntoina. Nykyisin ainakin osa asunnoista on kahdessa kerroksessa.¹⁰⁷

Rivitalot liittyivät osaltaan puutarhakaupunkiajattelun leviämiseen, sosiaalisen asuntotuotannon ajatuksiin sekä standardoinnin ja rakennustekniikan kehittämiseen. Puutarhakaupunkien pioneerimaassa Englannissa rivitalo oli ollut perinteinen rakennustyyppi, jota käytettiin paitsi yläluokkaisilla asuinalueilla myös slummeissa. Vaikka Saksassa ja Pohjoismaissa rivitalosta tuli juuri puutarhakaupunkien mukana uudenaikaisen asuntorakentamisen innovaatio, ei sitä Englannin uusissa puutarhakaupungeissa ja esikaupungeissa erityisesti suosittu, vaan se koettiin vanhoihin kaupunkeihin kuuluvaksi rakennustyypiksi, josta puutarhakaupungeissa nimenomaan haluttiin eroon. Uusissa puutarhakaupungeissa pyrittiin suosimaan yhden tai kahden perheen taloja, mutta rivitalojakin kyllä löytyi.¹⁰⁸

Kuten aiemmin kävi ilmi, myöskään Suomessa rivitaloa ei ole yleensä koettu erityisesti parhaaksi asumismuodoksi, vaan se on nostettu usein erityisesti taloudellisesti järkeväksi keinoksi toteuttaa hyvä asuminen. Nikula kirjoittaa esimerkiksi Birger Brunilasta, joka piti Wienissä 1910 järjestetyssä suuressa kansainvälisessä asuntokongressissa esitelmän aiheesta ”Miten pienasuntojen rakennuskustannuksia voidaan parhaiten laskea”. Brunilan mukaan rivitalot olivat paras ratkaisu

¹⁰³ Nikula 2014, 36, 39.

¹⁰⁴ Nikula 2014, 47–49.

¹⁰⁵ Nikula 2014, 50–51.

¹⁰⁶ Nikula 2014, 219.

¹⁰⁷ TVA, Tampereen vuokra-asunnot. Verkkosivut.

¹⁰⁸ Nikula 2014, 14–17.

huutavaan asutopulaan, koska yhden perheen talo valitettavasti oli usein mahdoton.¹⁰⁹ Myös Eliel Saarinen kirjoitti vuoden 1915 Munkkiniemi-Haaga suunnitelmansa kirjallisessa osassa siitä, kuinka rivitalot ovat edullisin tapa rakentaa yksityisiä asuintaloja kaupungeissa ja esikaupungeissa. Saarinen nostaa kuitenkin esille myös rakennuksen kaupunkikuvallisen ja sosiaalisen vaikutuksen toteamalla, kuinka hyvin suunnitelluilla rivitaloilla saadaan ”kaikille kansanluokille sopivia asuntoja ja rauhallisia katusilletteja”.¹¹⁰

Brunila mainitsi samassa kongressissa, kuinka rivitalossa toimisi parhaiten englantilaisen rivitalon standardisoitu pohjaratkaisu, jossa keittiö ja olohuone sijoitetaan ensimmäiseen kerrokseen ja kaksi tai kolme makuuhuonetta toiseen.¹¹¹ Tämä huoneiden sijoitteluperiaate pysyikin pääasiassa varsin muuttumattomana 1900-luvun alusta aina 1950-luvun loppuun saakka. Tyypillisesti yläkertaan sijoitettiin myös kylpyhuone. Kun nuoret arkkitehdit sotien jälkeen innostuivat suunnittelemaan rivitaloja nimenomaan modernina asumisen tapana, huoneiden ja portaiden sijoitteluun tuli enemmän vaihtelua.¹¹²

Nikula nostaa saksalaisvaikutteet tärkeiksi suomalaisten rivitalojen kehityksessä. Erityisesti Frankfurt am Mainin rakennustoiminnan johdossa vuosina 1925–30 toiminut Ernst May kehitti tyyppiasuntoja (rivitaloja ja kerrostaloja) laajoissa suunnitelmissaan.¹¹³ May oli toiminut Englannin Hampsteadin puutarhaesikaupungin suunnittelussa Unwinin apulaisena ja sovelsi näitä vaikutteita Frankfurtin suunnittelussa jakamalla laajentuvaa kaupunkia sisärakennungeiksi (*Trabantstädte*).¹¹⁴ Myös modernin asunnon vuosikymmeniksi vakiintunut perusratkaisu eli suuri olohuone, pieni keittiö sekä pienet makuuhuoneet perheen tytöille, pojille ja vanhemmille, toteutui ensimmäisen kerran Mayn johdolla suunnitelluilla asuinalueilla. Lisäksi asuntokohtaiset kylpyhuoneet sekä vesi- ja viemäriputket olivat merkittävä parannus asumismukavuuteen.¹¹⁵ Myös Yhdysvalloista levinneet tieteellisen kodinhoidon ajatukset otettiin käyttöön ja esimerkiksi keittiöitä kehitettiin mahdollisimman toimiviksi.¹¹⁶

Rivitaloja kehitettiin suunnitelmissa, mutta käytännössä niiden toteuttaminen oli vähäistä hyvin pitkään. Esimerkiksi Hilding Ekelund valitteli 1930-luvun lopulla, kuinka rivitalot oli vanhoillisten asenteiden vuoksi jätetty rakentamatta, vaikka rationalisointi ja standardisointi olivat modernin

¹⁰⁹ Nikula 2014, 31.

¹¹⁰ Nikula 2014, 36, 39.

¹¹¹ Nikula 2014, 31.

¹¹² Nikula 2014, 220.

¹¹³ Nikula 2014, 53–54.

¹¹⁴ Nikula 2014, 59–60.

¹¹⁵ Nikula 2014, 61.

¹¹⁶ Nikula 2014, 62.

asuntosuunnittelun välttämätön perusta. Ekelundin mukaan puutarhakaupunkien ja omakotialueiden hyvät puolet oli mahdollista saavuttaa rivitalossa, joka vaatii ainoastaan noin neljäkymmentä prosenttia omakotiasutuksen tonttimaasta ja on kunnallistekniikaltaan halvempi toteuttaa.¹¹⁷ Myös Ekelund suositteli rivitaloasunnon pohjaratkaisuksi kaksikerroksista tyyppiä, jossa alakerrassa sijaitsevat oleskeluhuone ja keittiö ja yläkerrassa makuuhuoneet. Asemakaavallisesti hän suositteli sijoittamaan rakennukset niin, että kaikkien rivitalojen pohjoispuolelle tulee katu ja eteläpuolelle puutarha. Päähuoneet sijoituivat puutarhan puolelle.¹¹⁸

Toinen maailmansota katkaisi aktiivisen uudistustyön, mutta heti sotien jälkeisessä asuntopulassa rivitalojen mahdollisuudet nostettiin taas esiin.¹¹⁹ Jo vuonna 1940 oli perustettu puunjalostusyhtiöiden yhteistyöorganisaatio Puutalo Oy, joka suunnitteli ja markkinoi teollisesti esivalmistettuja puutalotyyppejä. Pientalojen lisäksi valikoimissa oli rivitaloja, joita myytiin myös ulkomaille. Puutalo Oy:n ensimmäiset puuelementeistä rakennetut rivitalot valmistuivat Helsingin Herttoniemeen vuonna 1949.¹²⁰ Tampereen Kissanmaalla on kahdeksan Puutalo Oy:n rivitaloa, jotka Toivo Jäntti suunnitteli vuosina 1953–54.¹²¹

1950-luvulla rivitaloja suunniteltiin suhteellisen paljon, mutta ilmeisesti uudenlaisen rakennustekniikan kehittäminen oli kuitenkin jäänyt heikoksi. Asuntosäätiö käynnisti aivan vuosikymmenen lopulla tutkimuksen rivitalojen rakennus- ja hoitokustannuksista sekä niiden asuttavuudesta kerrostaloihin verrattuna. Tutkimuksessa rivitalojen rakennuskustannusten todettiin vaihtelevan suuresti ja tämä johti ehdotuksiin rakennustekniikan kehittämiseksi. Vaikka valmiiden rakennusosien ja kevyen tekniikan käyttö oli helpompaa rivitaloissa kuin kerrostaloissa, oli elementtituotannon kehittäminen ja rakenteiden yksinkertaistaminen jäänyt kuitenkin heikoksi. Asiaan toivottiin muutosta, sillä tutkimuksen mukaan rivitalot olivat asuttavuudeltaan parempia kuin kerrostaloasunnot. Tutkimuksessa suositeltiin rivitalorakentamisen lisäämistä.¹²²

Nikulan mukaan 1940- ja 1950-luvuilla rivitalot sijoitettiin harvoin yhteisten pihojen ympärille. Asunnoille luotiin omat piha-alueet tyypillisesti niin, että jokaisen asunnon etupuolella oli pieni viherkaistale ja takapihalla asunnon levyinen puutarhakaistale. Rakennukset myös sijoitettiin usein niin, että pihat avautuivat samaan suuntaan.¹²³ Ruotsissa taas pyrittiin rakentamaan yhteisiä

¹¹⁷ Nikula 2014, 81.

¹¹⁸ Nikula 2014, 78.

¹¹⁹ Nikula 2014, 8.

¹²⁰ Nikula 2014, 105–106, 108.

¹²¹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 226.

¹²² Nikula 2014, 212.

¹²³ Nikula 2014, 103, 218–219.

pihapiirejä. Nikula nostaa esille Kirsi Saarikankaan teoksen *Asunnon muodonmuutoksia*, jossa Saarikangas on nimennyt ruotsalaisen 1930-luvun funkista seuraavan lähiövaiheen naapurustojen rakentamiseksi. Suomessa asuinympäristön sosiaaliset suhteet nousivat vahvemmin esille vasta 1960-luvulla.¹²⁴ Kuitenkin esimerkiksi von Hertzen kirjoitti teoksessaan, kuinka ”parhaat tulokset saavutetaan, jos kullakin rivitalolla ei ole omaa puutarhaa, vaan istutukset hoidetaan yhteisalueina”.¹²⁵ Todennäköisesti tässä on vaikutuksena juuri ruotsalainen suunnittelu, jota von Hertzen selkeästi ihanoi ja esitteli paljon teoksessaan.

Rivitalojen yleistyminen kesti varsin kauan osittain varmasti myös sen takia, että omakotitaloa pidettiin – ja pidetään monesti vieläkin – tavoiteltavimpana asumismuotona. Toisaalta tästä näkökulmasta kerrostalojen suuri suosio suomalaisessa rakentamisessa on mysteeri. Pääasiassa Suomen rivitalokanta on hyvin nuorta, sillä suurin osa on rakennettu vasta 1970- ja 1980-luvuilla¹²⁶. Vielä nykyäänkin rivitalojen osuus koko asuntokannasta on huomattavasti pienempi (13,8 %) kuin omakoti- ja kerrostalojen.¹²⁷

¹²⁴ Nikula 2014, 218–219.

¹²⁵ von Hertzen 1946, 72.

¹²⁶ Manninen 2004, 5, 23.

¹²⁷ Suomen virallinen tilasto (SVT): Asunnot ja asuinolot [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-6745. yleiskatsaus 2013, 2. Asuntokunnat ja asuinolot 2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 12.11.2014]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/asas/2013/01/asas_2013_01_2014-10-16_kat_002_fi.html.

4. Tutkimuskohteet

Tutkimuskohteet rakentuivat aikana, jolloin Tampereen väkiluku kasvoi nopeasti ja tätä kasvua ryhdyttiin ohjailemaan uusien suunnitteluteorioiden mukaisesti hajakeskittämällä. Kaupungin kasvua ja suunnittelua helpotti jo 1900-luvun alkupuolella silloisen kaupunkirakenteen liepeiltä hankittu laaja maaomaisuus. Tampereen historiallinen kaupunkialue oli kooltaan varsin pieni ja niin sanottua suunnittelematonta asutusta olikin muodostunut myös varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolelle. Kaupunkirakenteen laajenemisen ja myös tämän työn kannalta merkittävää oli Hatanpään kartanon maiden osto vuonna 1913, jolloin kaupunki sai haltuunsa laajat maa-alueet kaupunkialueen eteläreunalta. Alueet liitettiin kaupunkiin vuonna 1920 ja vuoteen 1970 mennessä kartanon maille oli kaavoitettu kahdeksan esikaupunkia ja kaupunginosaa. Yksi näistä alueista on sotien jälkeisen kaavoituksen myötä rakentunut Rantaperkiö, jonka aluesuunnittelussa näkyy Meurmanin asumasoluperiaatteet.¹²⁸

Tampereen 1950-luvun alkupuolella hajakeskitysajatusten mukaan suunnitellut asuinalueet sijoituivat vielä varsin perinteisesti aiemmin rakentuneiden esikaupunkien, kantakaupungin ja teollisuuden jatkoksi. Työpaikan ja asumisen yhteys oli läheinen, vaikka suunnittelussa ryhdyttiinkin jo tiedostamaan autoistumisen kasvu. Uusilla alueilla pyrittiin varmistamaan sosiaalinen monipuolisuus varaamalla tontteja eri rakennustyypeille eli kerrostaloille, rivitaloille ja omakotitaloille. Rakentaminen oli vielä pitkälti käsityövaltaista ja eteni lähinnä tontti kerrallaan. Varsinainen lähiörakentaminen alkoi Tampereella kunnolla vasta 1960-luvulla.¹²⁹

Sotien jälkeinen rakentaminen tapahtui pitkälti yritysten, yhteisöjen ja kaupungin kautta. Alkuvaiheessa rakennuttajina toimivat perinteiseen tapaan yritykset, joiden tavoitteena oli varmistaa työvoiman saatavuus järjestämällä henkilökunnalleen asunnot. Tällainen sosiaalinen rakennustoiminta oli alkanut Tampereella Finlaysonin toimesta jo 1820-luvulla ja se jatkui aina 1960-luvulle saakka, kunnes hyvinvointiyhteiskunnan kehittyminen, autoistuminen ja teollisuuden rakennemuutos vähensivät yritysten tarvetta huolehtia henkilökunnan kaikista tarpeista.¹³⁰

¹²⁸ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 3, 10, 13.

¹²⁹ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 3, 10–11.

¹³⁰ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 9–11.

4.1. Kohteiden visuaalisen analyysin taustaa

Olen tarkastellut kohteitani käyttämällä apuna Stenrosin ja Auran teosta *Arkkitehtuurin muoto ja sisältö* (1984). Teoksen mukaan arkkitehtoninen kokonaisuus voidaan jakaa elementteihin, joista niin sanottuja pääluokkaisia elementtejä ovat *tila, massa ja pinta*. Lisäksi voidaan eritellä sekundäärisiä elementtejä, joita ovat muun muassa konstruktio, valo, materiaalit ja värit. Kokonaisuuteen vaikuttavat yksittäiset elementit sinänsä, mutta lisäksi oleellista on se, millainen näiden eri elementtien keskinäinen asema on eli miten eri elementit suhteutuvat toisiinsa. Esimerkiksi toiminnalliset ja mitoitukselliset lainalaisuudet sitovat elementtejä toisiinsa ja kokonaisuuteen.¹³¹

Sisätilojen osalta tässä työssä on kyse pääasiassa alkuperäisen suunnitelman mukaisen tilajäsentelyn tarkastelusta. En siis tiedä varmasti ovatko kaikki suunnitelmat toteutuneet sellaisenaan tai kuinka paljon sisätiloja on muokattu myöhemmin. Ainakaan muutamat muutostöiden yhteydessä laaditut lupapiirroksot eivät kuitenkaan tuoneet esiin mitään suurempia tilamuutoksia, vaan tilojen jäsentely oli pysynyt alkuperäisen suunnitelman mukaisena. Molemmissa kohteissa kaikkien asuntojen sisätilat on jäsenneily pitkälti samalla tavalla, vaikka Petsamon kohteessa onkin jonkin verran asuntokohtaista variaatiota. En kuitenkaan erittele tarkasti asuntokohtaisia eroja, sillä pääpiirteissään asuntojen tilaohjelma noudattaa samaa kaavaa. Tarkoituksena on piirustuksia tutkimalla verrata kohteiden sisätilojen toimintojen sijoittelua toisiinsa ja tarkastella miten ne suhteutuvat vakiintuneeseen rivitalon tilaohjelmaan ja modernismin asuntosuunnittelun ihanteisiin.

Rakennusten ulkoarkkitehtuuria olen päässyt tarkastelemaan paikan päälle. Olen kiertänyt alueilla, eri vuodenaikoina, tarkastellut rakennuksia eri suunnista ja suhteuttanut niitä ympäristöönsä. Olen ollut selkeästi ulkopuolinen tarkkailija, sillä kummatkaan alueet eivät ole olleet minulle millään tavalla tuttuja. En ole myöskään haastatellut asukkaita eli asukkaiden näkökulma ja kaikki rakennuksiin ja alueisiin liittyvät muistot puuttuvat tästä työstä. Tämä on otettava huomioon etenkin piha-alueiden analyysin kohdalla. En siis ole pitkäkestoisesti ja systemaattisesti havainnoinut piha-alueiden käyttöä ja ihmisten toimintaa, vaan tulkinnat perustuvat visuaalisesti hahmotettavaan tilajäsentelyyn.

¹³¹ Stenros & Aura 1984, 171.

Seuraavaksi avaan käsitteitä, joiden avulla olen kohteita tarkastellut.

Tila

Arkkitehtoninen tila sisältää pääsääntöisesti kolme perustekijää eli perustason, vertikaaliset tilan jakajat ja ylätason, jotka rajaavat arkkitehtonista tilaa. Perustaso (tai lattiataso) on se, mihin kaikki muu suhteutetaan. Perustasoa voidaan jäsenellä esimerkiksi eri materiaalein tai tasoeroin, jolloin saadaan erotettua tai korostettua tiettyjä osia laajemmasta alueesta myös ilman varsinaisia vertikaalisia tilan jakajia. Ulkotiloissa perustasoa jäsenellään usein erilaisilla maanpinnan materiaaleilla, kuten nurmella, soralla, asfaltilla tai erilaisin laatoituksin. Eri materiaalein voidaan ohjata kulkemista alueella tai luoda vain esimerkiksi visuaalisia korosteita alueelle.¹³² Sekä ulko- että sisätiloissa perustason materiaali voi olla vain visuaalinen koroste, mutta yleensä materiaalivalinta liittyy myös käytännön toiminnallisiin vaatimuksiin eli esimerkiksi eteiseen halutaan kulutusta ja vettä kestävä pinta. Kohteideni rakentamisajan arkkitehtuurissa sisätiloja on jäsenellyt usein myös tasoeroin, mutta rakennuspiirustuksista ei selvinnyt muita kerroskohtaisia tasoeroja kuin Petsamon katutason sisääntulo, josta laskeudutaan portaita pitkin hallitilaan.

Vertikaaliset tilan jakajat (eli seinämät) voivat olla kiinteitä seiniä, pilareita tai ulkotiloissa vaikka puita ja pensasaitoja. Seinämän paksuus, materiaali ja aukotukset vaikuttavat tilan sulkeutuneisuuteen. Konstruktio vaikuttaa tilan luonteeseen eli rakenteesta riippuen sisätilan liittyminen ulkotilaan voi periaatteessa vaihdella lähes täydellisestä avoimuudesta täydelliseen sulkeutuneisuuteen. Ylätasolla taas tarkoitetaan esimerkiksi kattoa, välipohjaa tai ulkotiloissa vaikkapa puiden lehvästöä. Sisätiloissa katon muodolla ja korkeudella voidaan vaikuttaa huoneen mittakaavaan ja tunnelmaan.¹³³

Nämä perustason, seinämien ja ylätason keskinäiset suhteet säätelevät tilan mittakaavaa. Lakisääteiset määräykset taas vaikuttavat osaltaan tilojen mittasuhteisiin. Esimerkiksi tietyt vähimmäiskorkeudet rakennusten eri tiloissa luovat omat rajansa suunnittelulle. Lisäksi Stenrosin ja Auran mukaan tilan on mitoiltaan vastattava niitä odotuksia, joita ihmiset liittävätkin tietyn tyyppiseen toimintaan ja sitä tukevaan tilaan. Eli julkinen tila oletetaan yleensä suuremmaksi kuin yksityinen tila, ja esimerkiksi kesämökki oletetaan monesti mittakaavaltaan pienemmäksi kuin varsinainen asunto.¹³⁴ Oleellista on myös kiinnittää huomiota siihen, miten eri tilat liittyvät toisiinsa eli esimerkiksi miten erillinen tilayksikkö liittyy laajempaan ympäristöönsä. Stenrosin ja Auran

¹³² Stenros & Aura 1984, 39, 43.

¹³³ Stenros & Aura 1984, 39, 46–47, 51.

¹³⁴ Stenros & Aura 1984, 54, 57.

mukaan voidaan yleistää, että tila avautuu ulkopuoliseen ympäristöön periaatteessa kolmella tavalla eli toiminnallisin perustein, visuaalisin perustein tai näiden yhdistelmänä.¹³⁵

Massa

Arkkitehtuurissa puhutaan massasta ja massoitteista, joilla tarkoitetaan tilojen ulkoista hahmoa ja tilojen jäsentämistä toimivaksi kokonaisuudeksi.¹³⁶ Stenrosin ja Auran mukaan massan ja sen sisään jäävien tilojen muotojen on vastattava toisiaan eli pallon muotoinen massa ei voi sisältää särmiön muotoista tilaa. Jos massamuotoa tavoitellaan itsetarkoituksellisesti ilman sisäisiä tai ulkoisia perusteita, voidaan puhua formalismista eli massasta, joka ei ole muoto-opillisesti ”rehellistä”. Tällainen niin sanottu massaylimäärä, joka on vain löyhästi yhteydessä tiloihin, ei Stenrosin ja Auran mukaan täytä arkkitehtonisen massan vaatimuksia.¹³⁷

Periaatteessa massan ja tilan vuorovaikutus voi olla kahdenlainen eli joko massan muoto määräytyy tilojen ryhmitystavasta tai tilat kootaan massamuodon mukaan. Käytännössä yleisempää on, että massamuoto on alisteinen, sillä tiloja ei voi ryhmitellä vapaasti, vaan ryhmittelyyn vaikuttavat esimerkiksi toiminnalliset ja valaistukselliset seikat. Käytännössä siis massoitteiden lähtökohtana on rakennuksen huonetilaohjelma, josta lasketaan tulevan massan suuruus ja päätetään, sijoitetaanko tilat yhteen ehjään massaan vai jaotellaanko ne useaksi osamassaksi. Massoitteilla voidaan vaikuttaa siihen, miten rakennus suhteutuu ympäristöönsä eli mikä esimerkiksi sen mittakaavavaikutus on. Sama tilamäärä voidaan siis massoitella vaikkapa korkeaksi torniksi tai maastoa myötäileväksi matalaksi massaksi.¹³⁸

Massa voi olla ehjä tai jaoteltu. Ehjä massa ei korosta tilaryhmien erilaista asemaa eli tilojen hierarkia voidaan tuoda esille vain pinnan jäsentelyn keinoin, kuten erilaisin aukotuksin ja materiaalein. Jaotellussa massassa on yleensä päämassa ja sille alisteisia osamassoja, mutta on myös mahdollista koota hierarkkisesti samanarvoisia tiloja ryhmiksi ja ottaa nämä tilaryhmät massoitteiden perustaksi. Esimerkiksi Rantaperkiössä yksi asunto toimii massoitteilyksikkönä. Myös esimerkiksi sisääntulon korostaminen erillisenä ulokkeena on tyypillinen päämassaan liittyvä osamassa.¹³⁹

¹³⁵ Stenros & Aura 1984, 59, 63.

¹³⁶ Stenros & Aura 1984, 105.

¹³⁷ Stenros & Aura 1984, 99–101.

¹³⁸ Stenros & Aura 1984, 99–107.

¹³⁹ Stenros & Aura 1984, 107–109.

Pinta

Pinnan perusluonteen sanelevat käytettävät materiaalit. Pinnan yhteydessä puhutaan usein struktuurista (lat. *structura* = *kokoonpano*) ja tekstuurista (lat. *textura* = *kudos, kudonnainen*). Struktuurilla tarkoitetaan materiaalin sisäistä rakennetta (puussa esimerkiksi kuituja ja kivessä kiteitä). Tekstuuri taas kuvaa materiaalin pinnan rakennetta, joka havaitaan yleensä tunto- tai näköaistilla.¹⁴⁰

Pinnan materiaali, työstötapa ja väritys vaikuttavat merkittävästi kokonaisuuteen. Värien ja materiaalien avulla voidaan korostaa rakennuksen eri osia, ja pelkästään väriä vaihtamalla saadaan sisätilan tai rakennuksen ilmettä muutettua huomattavasti. Omissa kohteissani voin pinnan osalta tarkastella vain rakennusten ulkopuolta.

Kokonaisuus

Stenrosin ja Auran mukaan lopullista määritelmää hyvälle kokonaisuudelle on tuskin mahdollista kirjoittaa, sillä kokonaisuus voidaan saada aikaan hyvin harvoilla elementeillä. Lisäksi arkkitehtoninen kokonaisuus ei ole vain visuaalinen eli muoto-opillinen ilmiö, vaan sillä on oltava yhtymäkohtia myös ihmisten sosiaaliseen todellisuuteen. Oleellista on siis myös se, miten tavallinen ympäristön käyttäjä kokee ympäristönsä.¹⁴¹

Arkkitehtonisen kokonaisuuden tulee kuitenkin täyttää toiminnalliset vaatimukset ja muotoon liittyvät vaatimukset.¹⁴² Arkkitehtoninen muoto ei siis käytännössä voi olla täysin vapaata, vaan suunnittelua rajoittavat ja ohjaavat erilaiset vaatimukset esimerkiksi tilakäytön, materiaalien ja toimintojen osalta. Esimerkiksi asuinrakennuksen tai vaikka kirjaston tulee vastata tiettyihin toiminnallisiin tarpeisiin. Jos tilat eivät sovellu käyttöön, oletettavasti arkkitehtuuri ei ole ainakaan toiminnallisesti onnistunut, jolloin se ei ilmeisesti voi myöskään olla kokonaisuutena onnistunut arkkitehtuuria.

Tällainen ajatusmalli ei ole mielestäni kuitenkaan täysin ongelmaton. Välillä suunnittelu ei alun alkaenkaan toimi käytännössä, kuten esimerkiksi kaupunkitiloissa, joita ihmiset eivät ota käyttöön. Kenties yleisempää kuitenkin on, että käyttötarpeet muuttuvat vuosien varrella, eli tilojen toimivuus riippuu ajasta ja käyttäjistä. Voi myös olla, että tilat otetaan kyllä käyttöön, mutta ne otetaan käyttöön eri tavalla kuin suunnittelija oli tarkoittanut. Tällöin suunnittelullinen idea ei toteudu

¹⁴⁰ Stenros & Aura 1984, 138, 141.

¹⁴¹ Stenros & Aura 1984, 198–199.

¹⁴² Stenros & Aura 1984, 172–174.

käytännössä, mutta tila voi toimia muuten. Voi pohtia, onko tällöin kyseessä onnistunut vai epäonnistunut arkkitehtoninen kokonaisuus.

Muodon kannalta oleellista on, missä sommittelullisissa suhteissa arkkitehtoniset elementit ovat keskenään.¹⁴³ Koska arkkitehtoninen muoto on sidottu materiaan, seurauksena on, että muoto on sidoksissa rakenteisiin, rakennejärjestelmiin ja rakennetekniikkaan. Stenrosin ja Auran mukaan muodon ja rakenteen (konstruktion) yhteenkuuluvuus on ominaista hyvälle arkkitehtuurimuodolle eli ellei yhteenkuuluvuus ole selkeä, joko muoto on väärä tai rakenne on sopimaton.

Arkkitehtonisen muodon lopullinen arvio annetaan sen perusteella, miten se liittyy ympäristöönsä ja paikkaansa.¹⁴⁴

Ajatus siitä, että muodon täytyy olla ”rehellistä”, on liittynyt vahvasti modernismin arkkitehtuuriajatteluun. Siitä, kuinka tiukasti muodon tulee seurata rakennetta, voi sinänsä olla eri mieltä. Oleellista on kuitenkin hahmottaa, onko muotoa luotu erityisesti vain muodon vuoksi, vai seuraako muoto tarkasti tilaohjelmaa tai tuo esimerkiksi jopa korostetusti rakenteet esiin.

¹⁴³ Stenros & Aura 1984, 172–174.

¹⁴⁴ Stenros & Aura 1984, 189.

4.2. Petsamo

Petsamon alue on kaavoitettu aikanaan työväen asuntoalueeksi, ja sen suunnittelussa näkyy puutarhakaupunkiaatteen vaikutus. Alueen syntyyn vaikutti kasvavan teollisuuden tarve saada asuntoja työntekijöilleen, mutta lisäksi sisällissota oli pahentanut entisestään kaupungin asuntopulaa. Petsamo kaavoitettiin pelkästään asumiseen, eli suunnittelussa näkyi jo pyrkimys kaupungin toimintojen eriyttämiseen toisin kuin esimerkiksi läheisessä Tammelassa, jossa oli asuntojen lisäksi myös teollisuutta.¹⁴⁵

Kaupunginarkkitehdit Birger Federley ja Bertel Strömmer vaikuttivat alueen kaavaan, joka vahvistettiin vuonna 1921.¹⁴⁶ Mainitsin jo aiemmin Federleyn myös Tampereen ensimmäisten rivitalojen suunnittelijana. Vaikuttaa siis siltä, että hän oli hyvin perillä ajan kansainvälisistä vaikutteista ja pyrki myös toteuttamaan näitä ajatuksia suunnittelussaan. Federleyn jälkeen kaupunginarkkitehtina pitkään toiminut Bertel Strömmer taas oli tutustunut Englannissa työväenasuntojen suunnitteluun.¹⁴⁷

Petsamosta muotoutui pientaloalue, jonka viereen tutkimuskohteenani oleva rivitaloalue rakennettiin vuosina 1954-56. Rakentajana toimi rakennustoimisto Niilo Ahti Oy ja suunnittelijana arkkitehti Jaakko Tähtinen (1904-1970), joka on suunnitellut paljon rakennuksia Tampereelle.¹⁴⁸ Petsamon rivitaloista käytetään yleisesti nimitystä Litukan rivitalot viereisen puistoalueen mukaan. Litukan alueella sijaitsi aiemmin koululaisille tarkoitettu kasvitarha, jonka kylkeen rivitaloalue rakennettiin.¹⁴⁹ Nykyään alueella on hieman rivitalojen jälkeen vuonna 1959 valmistunut Litukanpuisto ja siirtolapuutarha, joka perustettiin jo vuonna 1922.

Litukan rivitalojen lisäksi alueesta käytetään myös nimitystä Miljoonakylä. Tämä nimitys keksittiin ilmeisesti varsin nopeasti alueen valmistumisen jälkeen ja perusteena on pidetty ainakin poikkeuksellisen suuria asuntoja. Uusia rivitalolaisia pidettiin ilmeisesti vähän ”parempana väkenä”, enemmän tienaavina kuin muita petsamolaisia. Toisaalta asuntoja kutsuttiin myös Litukan navetoiksi. Rakennuksia ympäröikin aluksi lähinnä kyntämätön savipelto.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Wacklin 1998, 16–18.

¹⁴⁶ Wacklin 1998, 18.

¹⁴⁷ Wacklin 1998, 18.

¹⁴⁸ Tampereen rakennusvalvonnan arkisto.

¹⁴⁹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 203.

¹⁵⁰ Wacklin 1998, 91.

Useista nimityksistä päätellen uusi asuinalue herätti ainakin petsamolaisten keskuudessa huomiota. Ilmeisesti rivitaloihin ei kuitenkaan muuttanut mitenkään erityisen varakkaita kaupunkilaisia, vaan muun muassa Kumiteollisuuden ja rakennustoimisto Ahdin henkilökuntaa. Ainakin osa asunnoista oli vuokrattavia työsuhdeasuntoja. Alkuperäiset asukkaat eivät myöskään pitäneet asuntoja erityisen suurina, vaan lähinnä tavallisen omakotitalon kokoisina.¹⁵¹

KOHTTEEN PERUSTIEDOT

Kaupunginosa: Petsamo, XXI

Osoite: Omakatu 32-36 (As. Oy Litukanpuisto)
Kaupinkatu 19 (As. Oy Ahdinpuisto)

Rakennusten määrä: Rakennuksia 5, asuntoja 34

Valmistumisvuosi: 1956

Suunnittelija: Jaakko Tähtinen

Kuva 1. Karttakuva alueesta.

(Kuva: Tampereen ajantasa-asemakaava. Tampereen kaupunki. Taustakarttasarja. Maanmittauslaitos.)

¹⁵¹ Wacklin 1998, 91.

4.2.1. Rakennukset

Alueella on viisi rivitaloa, jotka on ryhmitelty kadun varteen niin, että ne muodostavat suljetun alueen ja selkeän ympäristöstään erottuvan omanlaisensa kokonaisuuden. Kaava- tai karttakuvaa katsoessa kokonaisuus muistuttaa liki umpikorttelirakennetta, eli eroaa varsin paljon Rantaperkiön rakennusten sijoittelusta.

Rakennukset on rapattu ja värityksenä on käytetty vaihtelevasti useampaa vaaleaa sävyä, kuten vihreää, keltaista, punertavaa ja vaalean harmaata tai valkoista. Rakennukset ovat visuaaliselta ilmeeltään monipuolisia paitsi väritykseltään, myös muodoltaan ja yksityiskohdiltaan. Esimerkiksi sokkeleissa on liuskeviviverhoilu ja rapatuissa savupiipuissa tiilikoristelu.

Rakennusten muotokieli eroaa paikoin huomattavastikin rakennusten etu- ja takapuolella. Takapihojen puolelta rakennukset ovat yksinkertaisempia, huomio kiinnittyy lähinnä suuriin ikkunoihin, jotka luovat vahvan visuaalisen yhteyden olohuoneen ja puutarhan välille. Yläkerrassa on sisäänvedetyt parvekkeet, lukuun ottamatta päätyasunnon parvekettä. Rakennusten etupuolella ulko- ja sisätilan suhde on selkeästi takaosaa suljetumpi. Ikkunat ovat pienemmät ja sisääntulo on liki piilossa autotallin katon suojassa. Autotallit taas on vedetty rakennusmassasta ulos, jolloin ne muodostavat selkeän korosteen julkisivussa. Omakadun rakennusten jopa rönsyilevistä julkisivuista on paikoin aika haastavaa erottaa eri asuntojen rajoja, toisin kuin monissa rivitaloissa, joissa massoitteluyksikkönä on selkeästi käytetty asuntoa ja asuntojen erillisyyttä on saatettu jopa erityisesti korostaa kokonaisuudesta.

Asuntojen sisätilat jakautuvat kolmeen kerrokseen, joista kellarikerroksen plaanissa on eritelty saunatila, pesutila, pukuhuone, askarteluhuone ja ilmeisesti kylmäkellari. Askarteluhuone on suuri, eli se vie noin puolet koko kellarikerroksen pinta-alasta. Askarteluhuone on sijoitettu takapihan puolelle, kun taas kellari, pukuhuone ja pesutila ovat kadun puolella. Näiden tilojen keskelle on sijoitettu saunatila ja yläkerran asuintiloihin johtava portaikko. Pesutilassa on miltei koko tilan levyinen ikkuna-aukko ja pukuhuoneessa yksi kapea ikkuna. Askartelutilassa on yksi leveähkö ikkuna. Rakennuksen ulkopuolelta hahmotettuna kellaritilan ikkunat ovat sokkelissa ja matalia, eli sijaitsevat todennäköisesti sisätilan yläosassa. Rinnetontilla olisi ollut mahdollisuus tehdä sisäänkäynti myös kellaritiloihin, mutta tässä tapauksessa saunatilat ovat siis ilman toiminnallista yhteyttä ulkotiloihin ja visuaalinenkin yhteys on niukka.¹⁵²

¹⁵² Pohjapiirros Omakatu 32-36. XXI-373-1. Uudisrakennus 21.4.1954. Kellari. Kuvausnumero 91 14382. TRA.

Katutasoon on sijoitettu olohuone, keittiö ja ruokailutila. Lisäksi katutasossa on autotalli. Asuntoon sisään tultaessa on pienet portaat, joista laskeudutaan eteishalliin. Tilasta löytyy myös wc, sekä portaikko ylä- ja alakerrokseen. Hallista on kulku suureen olohuoneeseen sekä kadun puolella sijaitsevaan keittiöön. Sekä keittiöstä että olohuoneesta on kulku ruokailutilaan. Pohjaratkaisu on varsin avoin, eli koko kerroksessa ei ole juurikaan ovia eri tilojen välillä. Olohuoneessa on suurehko ikkuna ja käynti takapihalle. Olohuone ja ruokailutila ovat varsin löyhästi erotettu toisistaan, kuvan perusteella tilojen välinen yhteys on muunneltavissa ehkä haitarioven tai vastaavan avulla, myöhemmissä lupapiirroksissa tilat on esitetty yhtenä suurena tilana. Ruokailutilasta avautuu liki koko seinän levyinen ikkuna takapihalle, eli yhteys takapihaan on visuaalisesti hyvin huomattava. Myös keittiössä on tilaan nähden suuri ikkuna kadun puolelle.¹⁵³

Yläkerroksessa sijaitsevat makuutilat, eli kolme huonetta, portaikon edessä sijaitseva hallitila, varasto ja kylpyhuone kylpyammeineen. Yhdestä makuuhuoneesta on käynti parvekkeelle. Tilat on jäsennetty niin, että makuuhuoneet sijaitsevat takapihan puolella, varastotila kadun puolella ja keskelle jää kylpyhuone sekä hallitila. Portaikon vierestä lähtee mahdollisesti rappuset ullakolle. Ainakin leikkauskuvan perusteella harjakatto sulkee sisäänsä ullakkotilan. Toisen kerroksen tilat ovat pohjapiirroksen perusteella suljetumpia kuin katutason tilat, eli niissä näkyy tilojen yksityinen luonne. Asunnot ovat varsin suuria (noin 120-143 m²), mutta epävarmaksi jäi mitkä kaikki tilat on laskettu tähän pinta-alaan mukaan.¹⁵⁴

Asunnoissa on rivitaloissa jo varhain vakiintunut tilajako, eli makuutilat sijaitsevat yläkerroksessa ja keittiö sekä olohuone alakerroksessa. Kolmen makuuhuoneen avulla on myös saatu toteutettua ainakin suunnitelman tasolla modernin asuntosuunnittelun ihanne: makuuhuone vanhemmille ja perheen tytöille ja pojille omansa. Katutason kerroksesta on suora yhteys takapihalle, mutta myös yläkerran parveke luo yhteyden ulkotilaan.

Kokonaisuutena rakennukset ovat säilyneet hyvin, eikä niitä ole tarveltu liiallisilla korjaustoimenpiteillä. Nähtävästi katot on uusittu lähivuosina betonitiilikatteella ja niiden ”patinoimattomuus” osui vielä hiukan silmiin. Ainakin joissain seinäpinnoissa vaikutti vielä olevan kalkkimaali ja myös maaväripigmenttien sävyt viittaavat perinteisempiin maaleihin sekä siihen, että värimaailma on säilynyt alkuperäisen kaltaisena. Jossain kohtaa maalipinta näytti hiukan muista poikkeavalta, joten on mahdollista, että kaikkia rakennuksia ei ole maalattu samoilla maaleilla.

¹⁵³ Pohjapiirros Omakatu 32-36. XXI-373-1. Uudisrakennus 21.4.1954. 1. kerros. Kuvausnumero 91 14383. TRA.

¹⁵⁴ Pohjapiirros Omakatu 32-36. XXI-373-1. Uudisrakennus 21.4.1954. 2. kerros. Kuvausnumero 91 14384. TRA.

Kuva 2. Omakatu 34. (Anna Pihlman 7.5.2015)

Kuva 3. Omakatu 32. (Anna Pihlman 7.5.2015)

Kuva 4. Omakatu 36. (Anna Pihlman 7.5.2015)

Kuva 5. Omakatu 36. (Anna Pihlman 7.5.2015)

Kuva 6. Kaupinkatu 19. (Anna Pihlman 7.5.2015)

Kuva 7. Kaupinkatu 19. (Anna Pihlman 21.4.2015)

4.2.2. Piha-alueet

Rakennukset on sijoitettu kaartuvan Omakadun varteen ja ne muodostavat selkeän yhtenäisen kokonaisuuden. Liki hevosenkengänmuotoinen tie luo alueesta suljetun, ikään kuin oman maailman, jossa satunnainen kulkija tuntee itsensä hiukan ulkopuoliseksi tunkeilijaksi. Alueen keskellä on nurmipiha, jossa on puita, istutuksia ja keinut. Alueen vieressä on laaja puistoalue ja siirtolapuutarha. 1980-luvun lopussa valmistunut Kekkosen tie on pitkälti katkaissut alueen yhteyden Petsamon pientaloalueelle, vaikka pieni kevyenliikenteen ylikulkusilta luokin edes jonkinlaisen kulkuyhteyden alueiden välille. Aivan alueen vieressä nousee 1960-70-luvuilla rakennetut kerrostalot, jotka rakennuskorkeudeltaan eroavat huomattavasti rivitalojen mittakaavasta. Rivitalojen kanssa samoihin aikoihin rakennetut Kalevan kerrostalot on sijoitettu aikanaan kauemmas rivitaloista siirtolapuutarhan ja puistoalueen toiselle puolelle.

Rakennusten takapihat ovat yksityisen ja yhteisen tilan välimaastossa, sillä kohteesta puuttuu monille rivitaloille tyypillinen selkeästi asuntokohtaisesti aidattu takapiha. Takapihoja kyllä rajaa pensasaita, joka luo yksityisyyttä ohikulkijoiden katseilta, mutta takapihat jäävät pääasiassa naapureiden yhteiseksi tilaksi. Joissain takapihoilla omaa yksityisempää tilaa on lisäksi rajattu myös pensasaidoilla, mutta pääasiassa omaa tilaa on luotu aitoja löyhemmin esimerkiksi pihakalusteilla ja istutuksin. Varsinaisia hyötypuutarhoja ei juuri ole, vaan esimerkiksi omenapuiden ja marjapensaiden sijaan piha-alueilla on yllättävän paljon havu- ja lehtipuita, sekä pääasiassa nurmikkoa ja kukkaistutuksia. Piha-alueet ovat siis nimenomaan oleilua varten. Pensasaidoin rajattujen yksityisempien takapihojen lisäksi alueen keskellä on kaikkien asukkaiden yhteistä nurmialuetta, johon on sijoitettu muun muassa pyykkinarut, lasten leikkimökki ja keinut.

4.3. Rantaperkiö

Rantaperkiön alue liitettiin Tampereen kaupunkiin jo vuonna 1920, mutta alueen rakentaminen alkoi kunnolla vasta 1940-luvun lopulla asuntopulan myötä.¹⁵⁵ Ennen kaupunkiin liittämistä alue kuului Hatanpään kartanon maihin ja alueella oli 1800-luvun kartanokauteen ja teollisuuskaupungin kasvuun liittyvää pienasutusta. Kartanon pellot raivattiin pääosin 1800-luvulla, johon myös nimi Rantaperkiö viittaa.¹⁵⁶

Alueena Rantaperkiö liittyy tiiviisti viereiseen Härmälän kaupunginosaan, joka liitettiin kaupunkiin samaan aikaan Rantaperkiön kanssa. Härmälä kaavoitettiin jo 1920-luvulla ja asutuksen kasvuun vaikuttivat lentokonehtaan sekä lentokentän perustaminen alueelle 1930-luvulla. Rantaperkiön alueen kaavoitusta aloitettiin 1930-luvulla, jolloin laaditussa yleissuunnitelmassa alue olisi jatkanut Härmälän perinteiseen sijoitteluun perustuvaa asemakaavaa. Sotien jälkeiset uudistukset kaavoituksessa vaikuttivat kuitenkin suunnitteluun ja Rantaperkiön alueelle laadittiin kolme erillistä asemakaavaa vuosina 1946, 1951 ja 1955.¹⁵⁷

Suurin osa Rantaperkiöstä on rakentunut vuoden 1951 kaavan mukaisesti.¹⁵⁸ Kaavan laati arkkitehti Aaro Alapeuso, joka oli aloittanut Tampereen apulaisasemakaava-arkkitehtina vuonna 1946. Alapeuso oli valmistunut arkkitehdiksi ennen sotia, mutta kävi sotien jälkeen vielä Meurmanin vetämän täydennyskurssin ja vaikutti tämän jälkeen keskeisesti siihen, että Meurmanin ajatukset alkoivat näkyä Tampereen suunnittelussa.¹⁵⁹

Rantaperkiön kaavan lähtökohtina on käytetty historialliseen tieverkostoon pohjautuvien Nuolialantien ja Lentokentäntien linjauksia, sekä Härmälän kaupunginosan vanhempaa asemakaavaa, johon Rantaperkiön myöhemmin laadittu kaava liittyy tiiviisti teiden ja viheralueiden osalta.¹⁶⁰ Kokonaisuudessaan alue rakentui hitaasti kortteli tai tontti kerrallaan vuosien 1952–1972 välillä. Pitkästä rakennusajasta huolimatta suunnittelun keskeiset piirteet, eli tielinjaukset, rakennusten väljä sijoittelu, sekä virkistys- ja viheralueet ovat toteutuneet ja säilyneet pääpiirteissään.¹⁶¹ Alkuperäisessä suunnitelmassa alueen keskiöön oli sijoitettu Meurmanin

¹⁵⁵ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 256.

¹⁵⁶ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 36.

¹⁵⁷ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 36–37.

¹⁵⁸ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 44.

¹⁵⁹ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 13.

¹⁶⁰ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 37.

¹⁶¹ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 57.

asumasoluperiaatteen mukaisesti pieni torialue, mutta se on muutettu puistoalueeksi.¹⁶²

Tutkimuskohteeni kannalta viimeisin merkittävä kaavamuuos tehtiin 2000-luvun alussa, jolloin tutkimuksen kohteena olevaa rivitaloaluetta täydennettiin uusilla rivitaloilla ja alkuperäiset rivitalot saivat asemakaavaan suojelumerkinnän.¹⁶³

Rantaperkiön rivitalot sijoittuvat pitkän puistoalueen laidalle ja aikakauden suunnittelun ihanteita noudattaen alueella on leikkipuistoja, urheilukenttä ja pieni lampi. Perkiönpuisto rakennettiin vuosina 1965-1967 ja se kunnostettiin vuonna 2009¹⁶⁴. Puiston toisella laidalla on matalia kerrostaloja, jotka sijoiteltu alueelle ajan ihanteiden mukaisesti avointa rakentamistapaa noudattaen tonttien keskiosiin. Alueella näkyy Meurmanin asuntoalueilla suosima matala rakentaminen, mutta tähän vaikuttanut keskeisesti myös Härmälän lentokenttä, jonka läheisyys rajoitti alueen rakennuskorkeutta¹⁶⁵.

Kuva 8. Karttakuva. (Kuva: Tampereen ajantasa-asemakaava. Tampereen kaupunki. Taustakarttasarja. Maanmittauslaitos.)

¹⁶² Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 13.

¹⁶³ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 38.

¹⁶⁴ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 38.

¹⁶⁵ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 54, 57.

KOHTIEN PERUSTIEDOT

Kaupunginosa: Rantaperkiö

Osoite: Kannistonkuja 1-9

Vesankatu 1-5

Rakennusten määrä: Rakennuksia 12, asuntoja 48

Valmistumisvuosi: 1957

Suunnittelija: Martti Jokela & T. Pyy

Kuva 9. Vesankatu 3. (Anna Pihlman 8.5.2015)

4.3.1. Rakennukset

Rantaperkiön rivitalot on rakennettu lähellä sijainneen Valmetin tehtaan työntekijöille. Työntekijät perustivat taloyhtiön ja työnantajana toiminut Valmet tuki rakentamista.¹⁶⁶ Rakennusten suunnittelijoina toimivat insinööri Martti Jokela ja T. Pyy, urakoitsijana oli Mattinen & Niemelä. Rakentaminen aloitettiin lokakuussa 1956 ja rakennukset valmistuivat syyskuussa 1957.¹⁶⁷

Kaksikerroksisissa rakennuksissa on vaalea roiskerappaus, harjakatto ja niukka muotokieli. Ajan suunnittelulle tyypillisesti ikkuna- ja oviaukoissa on valkoiset korosteet sekä yläkerran ikkunoita lukuun ottamatta myös tiilikorosteet. Asuntojen sisäänkäynneissä on kaiteella varustetut pienet portaat. Myös takapihojen sisäänkäynneissä on portaat. Katoissa on uusittu punainen betonitiilikate ja kattoremontin yhteydessä savupiiput on pellitetty sekä katoille lisätty lumiesteet. Yhdessä rakennuksessa (Vesankatu 3) on lämpökeskukseen liittyvä korkea piippu (kuva 9).

Rivitalot on sijoitettu Perkiönpuiston eteläreunaan niin, että Kannistonkujalla on yhdeksän rivitaloa ja Vesankadulla kolme (kuva 8). Jokaisessa talossa on neljä asuntoa. Massoitteluyksikkönä on käytetty yhtä asuntoa, mikä näkyy selkeästi etenkin asemakaavakuvissa vaakaporrastuksen ansiosta. Vaakaporrastus on kuitenkin varsin maltillinen, joten se ei sinänsä luo yksityisempää tilaa, tai lisää merkittävästi valonsaantia asuntoihin ja pihoihin. Porrastuksen avulla on saatettu hakea vaihtelevampaa ilmettä rakennuksille, mutta lisäksi se on keino erottaa asunnot selkeästi toisistaan, jolloin luodaan löyhä illuusio omasta talosta. Tällaisessa suunnittelussa näkyy ajatus rivitalosta rakennuksena, jossa omakotitalot on yhdistetty toisiinsa. Toisaalta porrastusta on käytetty ajan suunnittelussa muutenkin, esimerkiksi pitkiä kerrostaloja on porrastettu arkkitehtuuriltaan vaihtelevimmiksi.

Sisätilat on jäsenneilty varsin samalla tavalla kuin Petsamossa, mutta asunnot ovat pienemmät (86m²) ja asuintilat vain kahdessa kerroksessa. Rakennusten kellaritila näyttäisi alkuperäisten piirustusten mukaan olevan asukkaiden yhteistä tilaa, johon on sijoitettu ainakin saunatiloja, ulkoiluvälinevarasto, sekä lämpökeskus. Suunnitelmassa tilankäyttöä on kuitenkin jätetty myös avoimeksi (”askartelutilaa, mahdollisesti autotalli”). Joidenkin rakennusten päädyssä olevat rampit viittaavat autotalleihin, mutta muissa rakennuksissa kellaritiloihin johtaa portaikko rakennusten päädyssä. Kellaritilojen sisäänkäynnejä lukuun ottamatta rakennusten päädyt ovat umpinaiset, eli

¹⁶⁶ Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen 2011, 11.

¹⁶⁷ Tampereen rakennusvalvonnan arkisto.

päätyasuntojen asunnot noudattavat muiden asuntojen kanssa samaa tilaohjelmaa ja aukotusten sijaintia.¹⁶⁸

Rakennusten sisätilat noudattavat rivitalon vakiintunutta tilaohjelmaa. Katutasossa sijaitsee wc, keittiö, ruokailuhuone ja olohuone varsin samaan tapaan jäsennehtynä kuin Petsamossa. Erona on kuitenkin ruokailutilan ja olohuoneen suljetumpi yhteys, eli tilan avoimuus ei ole muokattavissa, eikä alakerrasta muodostu niin selkeästi liki rajaamatonta yhtenäistä tilaa. Olo- ja ruokahuoneen ikkunat avautuvat takapihan suuntaan ja lisäksi olohuoneesta on myös käynti takapihalle.¹⁶⁹

Alkuperäisten piirustusten mukaan yläkerrassa sijaitsevat kaksi makuuhuonetta takapihan puolella, kylmä varastotila etupihan puolella, wc, sekä ilmeisesti kaksi vaatekomeroa. Vain talonmiehen asuntoon on alkuperäisissä piirroksissa sijoitettu kylpyhuone yläkertaan, muissa asunnoissa on vain vessa.¹⁷⁰ Nykyisin asunnoissa on oletettavasti myös kylpyhuoneet, mutta joskus silmiin osuneessa myynti-ilmoituksessa vessat olivat pysyneet alkuperäisessä koossaan ja kylpytilat oli rakennettu kellariin. Eli ilmeisesti ainakin joitakin asuntoja on laajennettu kellaritiloihin, jotka ovat alkuperäisten suunnitelmien mukaan olleet asukkaiden yhteisiä tiloja.

Kuva 10. Kannistonkuja. (Anna Pihlman 8.5.2015)

¹⁶⁸ Pääty, leikkaus, pohja. Uudisrakennus 27.12.1956. Rantaperkiö-745-2. Kuvausnumero 96 26065. TRA; Julkisivu, leikkaus, pohja. Uudisrakennus 17.7.1957. Rantaperkiö-765-2. Kuvausnumero 96 26262. TRA.

¹⁶⁹ Pohjat. Uudisrakennus 17.7.1957. Rantaperkiö-765-2. Kuvausnumero 96 26263. TRA; Pohja. Uudisrakennus 27.12.1956. Rantaperkiö-745-2. Kuvausnumero 96 26066. TRA.

¹⁷⁰ Pohjat. Uudisrakennus 17.7.1957. Rantaperkiö-765-2. Kuvausnumero 96 26263. TRA; Pohja. Uudisrakennus 27.12.1956. Rantaperkiö-745-2. Kuvausnumero 96 26066. TRA.

Kuva 11. Vesankatu 1. (Anna Pihlman 8.5.2015)

Kuva 12. Kannistonkuja 7. (Anna Pihlman 8.5.2015)

4.3.2. Piha-alueet

Rantaperkiössä asuntokohtaiset takapihat ovat pensasaidon selkeästi rajattua yksityistä tilaa. Takapihat ovat asunnon levyisiä ja suhteellisen pitkiä. Petsamoon verrattuna pihoilla on enemmän hyötykasveja, kuten esimerkiksi hedelmäpuita. Rakennusten ympärillä on asukkaiden yhteistä nurmialuetta, jossa on muun muassa pyykkinaruja. Myös näitä yhteisiä piha-alueita on osittain rajattu pensasaidalla, jolloin tila rajautuu selkeästi viereisestä puistoalueesta. Piha-alueilla ei ole lapsille tarkoitettuja tiloja tai toimintoja, mutta molempien rivitaloryhmien vierestä löytyy yleiset leikkipuistot.

Suoraan tiehen rajautuvien rivitalojen etupuolella on asuntokohtaisia istutuksia. Muiden rivitalojen etupuolella on rakennuskohtaisia sorapihoja, jotka vaikuttavat olevan ainakin parkkikäytössä. Kannistonkujan rakennukset muodostavat tiiviimmän kokonaisuuden ja luovat sijoittelullaan enemmän myös asukkaiden yhteistä tilaa. Tämä johtuu pitkälti siitä, että rakennuksia on enemmän kuin Vesankadulla. Kuitenkin Kannistonkadun rivitaloalueen läpi kulkeva hiekkatie vaikuttaa osaltaan siihen, että yhteinen tila on lähinnä liikkumista, ei oleilua varten. Tie on kuitenkin haluttu rajata vain asukkaiden käyttöön kieltämällä läpikulku. Yhteisillä pihoilla ei ole myöskään juuri istutuksia, vaan ne ovat nurmialuetta tai sorapihoja. Istutukset on keskitetty asuntokohtaisesti takapihoille ja rakennusten etupuolelle, eli tässäkin näkyy liki omakotimainen asumistyyli. Kuitenkin esimerkiksi lasten leikkipaikkojen puuttuminen piha-alueilta kertoo kenties siitä, että viereinen Perkiönpuisto ja sen leikkipaikat toimivat sujuvasti oman pihan jatkeena. Puisto liittyykin varsin tiiviisti rivitaloihin, vaikka pihoja onkin rajattu aidoin.

5. Analyysi

Molemmissa kohteissa on nähtävissä suunnitteluajankohtansa ihanteita, vaikka kohteet ovatkin varsin erilaisia. Sekä Rantaperkiön että Petsamon rivitaloalueet liittyvät tiiviisti laajaan puistoalueeseen, piha-alueet ovat vehreitä ja lähistöltä löytyy urheilukentät ja leikkipuistot. Sisätilojen jäsentely on molemmissa kohteissa samankaltainen ja se edustaa rivitalojen varhain vakiintunutta tilaohjelmaa. Asunnot ovat olleet hyvin varusteltuja ajankohtaansa nähden, ja vaikka Rantaperkiöön ei ole suunniteltu asuntokohtaisia kylpyhuoneita, on hygieniavaatimukset kuitenkin huomioitu kellaritilojen saunoissa ja pesutuvassa.

Vaikka sisätilat onkin jäsennetty pitkälti samalla tavalla molemmissa kohteissa, eroaa rakennusten arkkitehtuuri ja aluesuunnittelu toisistaan. Yhteistä kohteille on ainakin roiskerapatut julkisivut, aukotuksissa käytetyt tiilikorosteet ja valkoinen tehosteväri, sekä punaiset tiilikatot. Nämä kaikki ovat myös yleisesti ajan arkkitehtuurille hyvin tyypillisiä. Petsamon paikoin varsin rönsyilevät ja värikkäät rakennukset ovat visuaaliselta ilmeeltään moninaisempia verrattuna Rantaperkiön muodoltaan ja yksityiskohdiltaan niukkoihin rakennuksiin. Kuitenkin osa Petsamon massoitteeltaan ja väritykseltään yksinkertaisemmista rakennuksista lähenee jo enemmän Rantaperkiön rakennusten arkkitehtuuria, eli myös yleisesti ajalle tyypillisempää arkkitehtuuria, vaikka autotallit tuovatkin rakennuksiin erilaista muotoa.

Alueet eivät ole alkujaankaan olleet varsinaisesti muusta kaupunkirakenteesta irrallisia lähiöalueita, vaan ne ovat pikemminkin vanhempaa kaupunkirakennetta täydentäviä kaupunginosia. Rantaperkiö rakentui varsin tiiviiseen yhteyteen Härmälän kanssa ja vaikka Petsamon alkuperäisen kaavoittamisen ajatuksena sinänsä olikin erillisen asuinalueen luominen, oli se ajankin mukaisesti esikaupunkialue, joka jatkoi aiempaa kaupunkirakennetta. Lisäksi pienen rivitaloalueen rakentuminen aiemmin kaavoitetun pientaloalueen kylkeen edustaa vielä selkeämmin kaupunkirakennetta täydentävää rakentamista, vaikka myös Petsamon pientaloaluetta rakennettiin vielä 1950-luvulla. Petsamon rivitalot muodostavat kuitenkin selkeästi oman arkkitehtonisen kokonaisuuden, eivätkä ole samalla tavalla osa laajempaa samanaikaisesti suunniteltua aluekokonaisuutta kuten Rantaperkiön rivitalot. Litukan rivitaloalueen viereen myöhemmin rakennettu Kekkosentie korostaa alueen erillisyyttä pientaloalueesta ja rivitaloalue liittyikin tiiviimmin viereiseen Litukanpuistoon, tietysti myös nimeltään.

Petsamon rivitaloalue poikkeaa ajan avoimen sommittelun ihanteista, ja viittaa rakennusten sommittelulla esimerkiksi Englannin varhaisiin puutarhakaupunkeihin. Ainakin ideologisesti se siis

jatkaa Petsamon puutarhaesikaupunkialueen ajatusta ja liittyy tältä osin hyvin myös läheiseen siirtolapuutarha-alueeseen. Rakennusten esikuvaa voi hakea esimerkiksi ajan tanskalaisista rivitaloista tai Malmön Friluftsstadenista (rakennettu vuosina 1942-48)¹⁷¹, jossa rakennusten massoittelussa on paljon samaa kuin Petsamon rivitaloissa. Friluftsstadenissa rakennusten sijoittelu on kuitenkin vapaata, eli aluesuunnittelu ei sinänsä ole yhteneväistä, vaikka molempia alueita hallitseekin kaartuva tie. Litukan rivitaloalueella kävellessä tulee toisaalta tunne kuin olisi tipahtanut johonkin 1950-luvun pohjoisamerikkalaiseen lähiöidylliin. Ehkä autotallien korostunut asema rakennusten julkisivuarkkitehtuurissa luo osaltaan tätä tunnelmaa.

Rivitaloalueilla pihaja on usein rajattu selkeämmin kuin kerrostalo- ja omakotitaloalueilla. Myös Rantaperkiössä takapihat on rajattu hyvin selkeästi yksityiseksi tilaksi, tiukemmin kuin useimmissa omakotitaloissa, joiden pihoihin monesti näkee kadulta, eikä kulkemistakaan ole välttämättä estetty esimerkiksi aidoin. Petsamossa ei ole niin tiukasti suljettua asuntokohtaista takapihaa, mutta rakennuskohtaisesti takapihat on kuitenkin rajattu selkeämmin kuin monissa omakotitaloissa, eli kesällä ohikulkija ei käytännössä juuri näe pihoihin. Olettaisin tämän johtuvan siitä, että omakotitalot pihoineen mielletään selkeämmin yksityiseksi tilaksi myös ilman varsinaista aitaa. Rivitalot taas sisältävät kerrostalojen tapaan myös yhteisempää ulkotilaa, jolloin pienen yksityisen tilan rajaaminen halutaan tehdä konkreettisemmin. Ajatukseen rivitaloista liki omakotitaloina liittyy myös vahvasti oman pihan tarve.

Rivitaloalueilta löytyy monipuolisesti erilaisia tiloja, joista osa on kaikille julkisia, kuten tiet, osa vain alueen asukkaille tarkoitettuja ja osa vain esimerkiksi tietyn rakennuksen asukkaille tarkoitettuja. Asuntokohtaiset etupihat ja sisäänkäynnit ovat yksityistä tilaa, mutta kuitenkin visuaalisesti kaikille hahmotettavissa, kun taas takapihat ovat selkeämmin yksityistä tilaa, johon ulkopuolisten kulku- ja näköyhteys on pyritty estämään mahdollisimman hyvin.

Tiloista voidaan erottaa myös niin sanottuja siirtymävyöhykkeitä, joilla voi vaikuttaa ns. psyykkiseen muuntumiseen, roolivaihdokseen, joka tapahtuu esimerkiksi julkisesta tilasta yksityiseen tilaan siirryttäessä. Tämä siirtymävyöhyke voi siis olla vaikkapa portaikko, polku, sisääntulopiha tai ovisyvennys, josta kulkemalla ehditään tehdä roolimuuotos esimerkiksi julkisen ja yksityisen roolin välillä.¹⁷² Monesti jo kotikatu on ihmisille tärkeä, eli sille saapuminen virittää ajatukset kotiin. Työpaikkojen, asumisen ja muiden kaupungin toimintojen erottaminen toisistaan

¹⁷¹ Ks. esim. Nikula 2014, 96–97.

¹⁷² Stenros & Aura 1984, 91–92.

on mahdollistanut osaltaan sen, että ihmiset voivat luoda ja ylläpitää erilaisia identiteettejä kaupungin sisällä.

Rivitalo on sijoitettu rakennusten sosiaalisessa hierarkiassa usein omakotitalon ja kerrostalon väliin. Esimerkiksi Alvar Aalto suunnitteli 1930-luvulla Paimion keuhkotautiparantolan henkilökunnalle asuintaloja niin, että yllilääkärit saivat oman talon, alilääkäreille suunniteltiin rivitalo ja muulle henkilökunnalle kerrostalo.¹⁷³ Nykyään tällainen asuntotyypin sosiaalinen jaottelu ei ole välttämättä niin selkeää, tai se riippuu jossain määrin myös alueesta, sillä etenkin pienemmillä paikkakunnilla omakotitalon ihanne tuntuu olevan edelleen voimissaan. Tarkastellessani Rantaperkiön ja Härmälän asuntojen tämän hetkisiä myyntihintoja, olivat rivitalot usein jopa kalliimpia kuin omakotitalot. Petsamon rivitalot ovat sikäläkin mielenkiintoisia, että ne koettiin jo valmistumisajankohtanaan ”paremman väen” asunnoiksi. Suunnittelussa näkyikin mielestäni ajatus rivitalosta itsenäisenä rakennustyyppinä, jonka suunnittelullisia mahdollisuuksia on pohdittu rakennustyyppin itsensä kautta, ei omakotitalon halvempaa versiona.

1950-luku oli aikaa, jolloin siirryttiin käsityövaltaisesta rakentamisesta kohti teollista rakentamista. Tampereen rivitaloissa se näkyy monipuolisena arkkitehtuurina ja erilaisina rakenteina perinteisestä muuratusta tiilirungosta elementtien käyttöön. Elementtejä on käytetty ilmeisesti kuitenkin vain Kissanmaan rivitaloissa¹⁷⁴, Rantaperkiön rivitalot ovat nähdäkseni perinteisesti tiilimuurattuja ja Petsamon rakennuksissa on kaikesta päätellen betonirakenne tai sekarunko.

Tampereen kaupunki on kasvanut ja muuttunut kuudessakymmenessä vuodessa paljon. Petsamon rivitaloalue onkin joutunut vuosikymmenten varrella suoranaisesti puristuksiin kaupungin kehittyessä. Rakentamisen paineet kaupungin keskusta-alueella ovat kovat, mikä saattaa herkästi johtaa alueiden pirstoutumiseen ja alkuperäisen suunnittelun idean katoamiseen. Rivitaloalueen pelastus onkin saattanut olla sen tiivis yhtenäisyys, joka on nähty säilytettäväksi. Rantaperkiön kaltaisilla väljillä asuinalueilla tarkastellaan usein lisärakentamisen mahdollisuuksia kaupungin kasvaessa. Rantaperkiössä tämä on toteutunut varsin maltillisesti ja niin, ettei alkuperäisen suunnittelun idea ole kadonnut alueelta.

¹⁷³ Nikula 2014, 81–83.

¹⁷⁴ Nikula 2014, 129–130.

6. Lopuksi

Pyöräilin keväisenä iltana Rantaperkiöön tarkastamaan ovatko tutkimuskohteeni vielä paikallaan ja muuttumattomina. Siellä ne seisoivat ilta-auringossa ja näyttivät samalta kuin ennenkin, vaikka aina niitä katsookin vähän eri tavalla. Tätä reittiä kuljin kerran neuvolaan, joka on nyt purettu, ja havahduin rivitalojen olemassaoloon.

Elämäntilanteet vaikuttavat siihen, miten ympäristöään tarkkailee ja millaista ympäristöä pitää vaikkapa käteväenä tai miellyttävänä. Esimerkiksi lapsi tarkkailee ja kokee ympäristöä aivan eri perspektiivistä kuin aikuinen, mutta lapsen mukana myös aikuinen joutuu tai pääsee eri tavalla kosketuksiin ympäristön ja materiaalien kanssa. Tämä voi tarkoittaa konkreettista käsien upottamista hiekkaan ja lätäköissä loiskimista, mutta myös perustason materiaalien ja tilanjäsentelyn uudenlaista havainnointia esimerkiksi liikkumisen suhteen.

Kaupunki- ja asuntosuunnittelulla vaikutetaan vahvasti elämisen tapaan ja vaikkapa liikkumistottumuksiin. Toteutuneen kaupunkisuunnittelun vaikutukset ovatkin laajoja ja pitkäkestoisia. Sotien jälkeistä kaupunkisuunnittelua on kritisoitu monesti esimerkiksi kaupunkirakenteen liiallisesta hajauttamisesta ja kaupunkikuvan yksipuolistamisesta. Lähiöajattelu suunnittelussa, riittämätön julkinen liikenne ja kaupan keskittyminen suuriin yksiköihin loivat tarpeen ja mahdollisuuden yksityisautoilulle ja näivettivät osaltaan myös kaupunkien keskustat.

Tällä hetkellä Tampereen kaupunkialueella myllertää raitiotietyömaa. Raitiovaunut muuttavat kaupunkikuvaa, muokkaavat uudella tavalla liikkumisen tapoja ja vaikuttavat näiltä osin pitkälle tulevaisuuteen. 1980-luvulla Petsamon alueen läpi rakennettiin valtatie, muutaman vuoden päästä alueen lähellä liikennöivät raitiovaunut. Liikennejärjestelyt kertovat osaltaan aikansa ihanteista eli siitä, miten kaupunkia halutaan kehittää.

Petsamon rivitaloalue on säilynyt kokonaisuudessaan, vaikka kaupunki sen ympärillä onkin muuttunut merkittävästi. Rantaperkiön kaukaisempi sijainti keskusta-alueesta ei ole aiheuttanut niin suurta rakentamispainetta alueelle, vaikka täydentämiskäytön mahdollisuuksia onkin tutkittu ja varsin maltillista täydentämiskäytöstä on myös tehty alueelle. Molempien alueiden rivitalot ovat saaneet suojelumerkinnän asemakaavaan, eli varsinainen purkaminen uuden rakentamisen tieltä ei ole ainakaan lähitulevaisuuden realistinen uhka.

Tällä hetkellä vaikuttaakin siltä, että molempien kohteiden säilymisen suurin uhka ovat tulevaisuudessa tehtävät korjaustoimenpiteet. Jos esimerkiksi julkisivuja lähdetään jossain

vaiheessa uusimaan alkuperäisestä poikkeavin materiaalein tai värityksin, on suuri riski, että talojen alkuperäinen ilme tulee pitkälti katoamaan. Esimerkiksi julkisivusaneerauksen tekeminen lämpörappauksella muuttaa rakennuksen ilmettä niin, että aukotukset ja sokkeli jäävät alkuperäistä sisemmäs pinnan paksuuden lisääntyessä. Lisäksi vanhoja kohteita maalataan varsin usein alkuperäisestä poikkeavilla maaleilla, jolloin värisävyt ovat usein erilaisia kuin alkuperäiset. Pelkällä pintakäsittelyllä voidaan siis saada visuaalisesti varsin radikaali muutos aikaiseksi. Yleisesti voikin mainita, että korjauksissa on hyvä huomioida alkuperäinen värimaailma, yksityiskohdat ja materiaalit, joita ei turhaan lähdetä muuttamaan radikaalisti. Tämä ei ole kuitenkaan aina toteutunut edes tiukemmin suojelluilla alueilla.

Alueisiin liittyvät tiiviisti puistoalueet, jotka ovat leikki- ja urheilutoimintoineen tärkeä osa ajan suunnitteluihanteita. Perkiönpuistossa on vielä pieni lampi, eli vesielementti, joka oli Meurmanille tärkeä. Vesi oli Meurmanille paitsi alueiden kaunistus, myös oleellinen leikkipaikka lapsille. Leikkialueiden viereen sijoitettavat kahluualtaat toimivat esimerkiksi oivina leikkiveneiden uittamispaikkoina.¹⁷⁵

1950-luvulla rakennettuja rivitaloja on Tampereella varsin vähän. Kuitenkin ne edustavat nuorempaa rakennusperintöä, jonka arvottamista on pohdittu lähivuosina. Koska modernin rakennuskannan arvon määrittelyssä ei voida soveltaa ikäkriteeriä, on jouduttu pohtimaan arvottamisen perusteita. Moderni rakennuskanta sisältää myös paljon anonyymia ja tavanomaista arkkitehtuuria, jolloin kohteen arvoja täytyy etsiä muualta kuin rakennuksen taiteellisista ansioista tai tunnetusta suunnittelijasta. Tällöin voidaan tarkastella esimerkiksi käytettyä rakennustekniikkaa tai materiaalivalintoja. Lisäksi voidaan tarkastella kohteeseen liittyviä aineettomia arvoja, kuten millaisia ilmiöitä kohteen rakentumisen taustalla vaikuttaa tai miten se liittyy osaksi laajempia historiallisia tapahtumaketjuja.¹⁷⁶

Olen pyrkinyt tässä työssä hahmottamaan niitä eri tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet kohteiden suunnitteluun, rakentamiseen ja muuttumiseen. Havaintoni alueista ja rakennuksista antavat toivottavasti jotain raameja sille, mitkä ovat rakennusten ja alueiden ominaisuuksia, jotka olisi suotavaa säilyttää tulevaisuudessakin. Jatkotutkimuksen kannalta esimerkiksi alueiden sosiaalisten muutosten tarkastelu ja vertailu sekä alueiden asukkaiden muistojen, ajatusten ja asenteiden tutkiminen toisi oleellista lisätietoa alueista.

¹⁷⁵ Meurman 1982, 353–355, 437.

¹⁷⁶ Kivilaakso 2014, 11.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Tampereen rakennusvalvonnan arkisto (TRA), Tampere.

Kannistonkuja 1-9

Pääpiirustukset

Selvitykset

Päätös- ja loppukatselmusasiakirjat

Kaupinkatu 19

Pääpiirustukset

Selvitykset

Päätös- ja loppukatselmusasiakirjat

Omakatu 32-36

Pääpiirustukset

Selvitykset

Päätös- ja loppukatselmusasiakirjat

Vesankatu 1-5

Pääpiirustukset

Selvitykset

Päätös- ja loppukatselmusasiakirjat

Kirjallisuus

Airo, Tatu: ”Härmälän kaatopaikkatalot vihdoinkin purettu – Tilalle jopa 200 uutta asuntoa”.

Aamulehti 4.10.2016. Aamulehti.fi: <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/harmalan-kaatopaikkatalot-vihdoinkin-purettu-tilalle-jopa-200-uutta-asuntoa-23973876/>. (Viitattu 1.5.2017).

Alasuutari, Pertti (1994) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Asemakaavamerkinnot ja -määräykset (2003). Maankäyttö ja rakennuslaki 2000. Opas 12. Ympäristöministeriö. Alueidenkäytön osasto. Helsinki: Edita.

Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen (1940-1960-luvut). Hipposkylä, Rantaperkiö, Rahola, Järvensivu, Taatala ja Rautaharkko. Tampereen kaupunki. Kaupunkiympäristön kehittäminen. Maankäytön suunnittelu. FCG Finnish Consulting Group Oy. 2011. Tampere: Tampereen kaupunki.

Colquhoun, Alan (2002) *Modern architecture*. Oxford: Oxford university press.

Hertzen, Heikki von (1946) *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*. Väestöliiton julkaisuja. Helsinki: WSOY.

Kervanto Nevanlinna, Anja (2005) *Näköaloja kadunkulmalta. Kaupunkihistorian kirjoituksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kivilaakso, Aura (2010) *Rakennusperintö suojelun kohteena*. Suomen rakennustaiteen museo. <http://mfa.fi/files/mfa/Rakennussuojelu/Rakennussuojelu.pdf>. (Viitattu 1.5.2017).

Kivilaakso, Aura (2014) *Kun Helsinkiin rakennettiin city. Keskustan vuosina 1945-1990 valmistuneet liikerakennukset*. Helsinki: Helsingin kaupungin museo.

Koho, Timo (2000) *Modernismi suomalaisessa arkkitehtuurissa 1900-1960*. Helsinki: Rakennustieto Oy.

Makkonen, Leena (2012) *Modernismia Helsingissä*. Helsinki: Helsingin kaupunki, kaupunkisuunnitteluvirasto.

- Manninen, Rikhard & Hirvonen, Jukka (2004) *Rivitalo asumismuotona: toiveiden täyttymys vai mahdollisuuksien kompromissi?* Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Meurman, Otto-I. (1982) *Asemakaavaoppi*. Helsinki: Otava. Näköispainos vuonna 1947 julkaistusta teoksesta.
- Mukala, Jorma (1999) *Metso Voima Tuulensuu. Tampereen arkkitehtuuria*. Tampere: Tampere-Seura ry.
- Neuvonen, Petri (toim.) *Kerrostalot 1880–2000. Arkkitehtuuri, rakennustekniikka, korjaaminen*. Helsinki: Rakennustieto Oy. 2006.
- Nikula, Riitta (2005) *Suomen arkkitehtuurin ääriiviivat*. Helsinki: Otava.
- Nikula, Riitta (2014) *Suomalainen rivitalo. Työväenasunnosta keskiluokan unelmaksi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- Standertskjöld, Elina (2008) *Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1930-1950*. Helsinki: Rakennustieto Oy.
- Stenros, Helmer & Aura, Seppo (1984) *Arkkitehtuurin muoto ja sisältö. Johdatus arkkitehtuurin muoto-opin ja ihmistiedon yleisteoriana*. Helsinki: Rakennuskirja Oy.
- SVT, Suomen virallinen tilasto: Asunnot ja asuinolot [verkkajulkaisu].
ISSN=1798-6745. yleiskatsaus 2013, 2. Asuntokunnat ja asuinolot 2013. Helsinki: Tilastokeskus
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/asas/2013/01/asas_2013_01_2014-10-16_kat_002_fi.html.
(Viitattu: 12.11.2014).
- Säilynoja, Juhana: ”Myrkkymaa uhkasi tuhansien terveyttä Helsingin Myllypurossa”. Yle 28.11.2014 (päivitetty 2.3.2015). Yle.fi: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/11/28/myrkkymaa-uhkasi-tuhansien-terveytta-helsingin-myllypurossa>. (Viitattu 1.5.2017).
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998*. Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö. Julkaisuja 2/98. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Tampereen kaupunki: Ajantasa-asemakaava. <http://www.tampere.fi/asuminen-ja-ymparisto/kaavoitus/asemakaavoitus/ajantasa-asemakaava.html>. (Viitattu 21.5.2017).

Tuomi, Timo (2005) *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TVA, Tampereen vuokra-asunnot. Verkkosivut: <http://www.tampereenvuokra-asunnot.fi/vuokra-asunnot/kohde/perustiedot/kohde/kaartotie-19-a-b/c/Region/>. (Viitattu 1.5.2017).

Wacklin, Matti (1998) *Petsamo. Kapeaa leipää, laveaa elämää*. Petsamon omakotiyhdistys.

Ward, Stephen V. (2004) *Planning and urban change*. London: Sage Publications.

Vitruvius Pollio, Marcus (1980) *The ten books on architecture*. New York: Dover.

